

**Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти**

**Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

***Виховання моральних якостей у старших
дошкільників в ігровій діяльності***

Давидчик Тетяни

Науковий керівник:

Пихтіна Н.П., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

Лісовець О.В., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Демченко Н.М., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № від 29.11. 2023 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2023

Анотація

Магістерська робота виконана на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному рівні, внаслідок аналізу існуючих досліджень обґрунтовані теоретичні аспекти проблеми виховання моральних якостей у дошкільників. Окреслені і вивчені педагогічні оптимізації виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

На емпіричному рівні, в межах констатувального експерименту, розроблені програма і методика вивчення педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Розроблена рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Ключові слова: моральне виховання, гра, ігрова діяльність, педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ I. Теоретичні аспекти проблеми виховання моральних якостей у дошкільників	8
1.1. Виховання моральних якостей у дошкільників як соціально-педагогічна проблема.....	8
1.2. Моральні якості як інтегративна характеристика вихованості особистості.....	11
1.3. Ігрова діяльність як засіб формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку	19
Висновки до першого розділу.....	26
Розділ II. Практичне вивчення педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.....	28
2.1. Характеристика педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри	28
2.2. Аналіз програми та результатів констатувального експерименту.....	34
2.3. Рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри	48
Висновки до другого розділу	54
Висновки.....	57
Список використаних джерел	62
Додатки.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі становлення громадянського суспільства проблема морального виховання підростаючого покоління набуває дедалі більшого значення. У зв'язку з цим вимоги до морального виховання дітей знайшли своє відображення в Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Базовому компоненті дошкільної освіти, Програмі розвитку дитини «Українське дошкільня» та інших нормативних документах.

Проблема морального становлення молодого покоління постійно перебуває в центрі уваги вчених. До окремих аспектів проблеми морального виховання зверталися Г.Ващенко, Б.Грінченко, В.Духнович, А.Макаренко, І.Огієнко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський та інші.

Теоретичні основи виховання у дошкільників моральних якостей знайшли висвітлення в працях сучасних психологів та педагогів І.Беха, М.Боришевського, І.Зверєвої, О.Каніщенко, О.Киричука, О.Кононко, Г.Костюка, О.Скрипченка, М.Стельмаховича, О.Сухомлинської, К.Чорної та інших.

Методологічні засади системного підходу до вдосконалення морального виховання дітей та молоді, виховання моральних якостей особистості на основі народної педагогіки, формування у дітей умінь і звичок суспільної поведінки, гуманних взаємовідносин у різних видах діяльності знайшли відображення у працях В.Білоусової, О.Богданової, Г.Васяновича, О.Вержиковської, В.Демиденка, В.Киричок, О.Матвієнко, В.Оржеховської, Ю.Підборського, В.Плахтія, В.Постового, Л.Степаненко та інших.

Останнім часом здійснено ряд досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми. Це насамперед, дослідження організації краєзнавчо-пошукової роботи (М.Соловей); методик формування

гуманістичних цінностей (В.Лопатинська, В.Матіяш), національної самосвідомості особистості (Т.Бондаренко, Г.Гуменюк); патріотичних почуттів (Є.Франків); творчих здібностей (А.Сиротенко).

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу зробити висновок, що на сьогодні накопичений певний досвід морального виховання дошкільників, однак проблема формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку не була предметом спеціального вивчення. Її актуальність, недостатня теоретична розробка й зумовили вибір теми дипломної роботи: **«Виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри»**.

Наукова проблема: Моральне виховання дошкільників.

Науковий напрямок: Виховання моральних якостей у дошкільників.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально вивчити педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри; розробити рекомендовану систему роботи з оптимізації педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Теоретично обґрунтувати проблему виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та уточнити сутність поняття «моральні якості»;
2. Розкрити особливості гри як засобу виховання моральних якостей у старших дошкільників;
3. Теоретично обґрунтувати та експериментально вивчити педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри;
4. Розробити рекомендовану систему роботи з оптимізації педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Об'єкт дослідження – процес виховання моральних якостей у старших дошкільників.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс **методів дослідження:**

- *теоретичних* – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація;
- *емпіричних* – аналіз психолого-педагогічної літератури, календарного планування вихователя, бесіда, спостереження, інтерв'ювання.
- *методи математичної статистики й обробки емпіричних результатів.*

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: уточнено сутність і зміст поняття «моральні якості» у контексті досліджуваної проблеми; теоретично обґрунтовано педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Практичне значення дослідження полягає в експериментальному дослідженні педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та розробці системи роботи з вдосконалення цих умов..

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й практичні результати роботи обговорювались на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів: Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Дошкільна освіта: стан, проблеми, перспективи розвитку» (Ніжин, жовтень, 2023) та вузівській науково-практичній конференції «Студентський науковий вимір актуальних проблем в галузі дошкільної освіти» (Ніжин, червень, 2022).

Публікації. Основні положення та висновки магістерської роботи висвітлено у 2 статтях: *«Педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри», «Сюжетно-рольова гра як засіб виховання особистості в період дошкільного дитинства»*

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 92 сторінки, з них основного тексту – 65 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Виховання моральних якостей у дошкільників як соціально-педагогічна проблема

Поняття «мораль», «моральна вихованість», «моральні якості» є предметом дослідження різних наук: філософії, педагогіки, психології, соціології. Проте, серед науковців поки що немає єдиної думки щодо трактування понять, що відображають це суспільне явище.

Термін “moralis” (моральний) у перекладі з грецької означає “етика”, з латинську - “moralitas” означає мораль.

У філософському словнику мораль визначено як «те, що належить до вдачі, характеру, складу душі, звичок» – предмет вивчення етики; форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин, спрямованих на ствердження самоцінності особистості, рівності всіх людей в їх прагненні до щасливого й гідного життя, що виражає ідеал людяності, гуманістичну перспективу історії [32, с.270].

Психологи розподіляють мораль на автономну й гетерономну. Під автономною розуміється мораль, правила якої встановлюються самою людиною і можуть бути нею ж змінені, під гетерогенною – мораль, правила якої вироблюються іншими людьми і яку цей індивід вважає обов’язковими і «священими» [21, с.308].

У сучасному словнику з педагогіки зазначено, що «мораль – предмет вивчення етики; суспільний інститут, що виконує функцію регулювання поведінкою людини. Мораль регулює поведінку людини в усіх без винятку сферах її суспільного життя» [8, с.439].

Ми повністю згодні з визначенням С.Гончаренка, що «мораль – одна з форм суспільної свідомості, система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що

регулюють поведінку людей. Мораль виконує також пізнавальну, оціночну, виховну функції. Складовими моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість» [8, с.216].

На нашу думку, відзеркаленням моралі у свідомості людини є її моральна вихованість, яка також по-різному тлумачиться вченими. Так, А.Зосимовський під моральною вихованістю розуміє відображення, з одного боку, певного рівня моральної свідомості особистості, з іншого – практичної (поведінкової) моральної готовності, тобто як своєрідний сплав знань, переконань і реальних дій. На думку І.Харламова, моральна вихованість є співвідношенням мотивів поведінки і характеру вчинків особистості, а також моральних норм і правил. Як найважливіші він виокремлює такі критерії моральної вихованості: 1) глибину осмислення та знання норм і правил моралі, які характеризують моральну свідомість особистості; 2) ступінь сформованості моральних умінь, навичок і звичок поведінки; 3) характер моральної орієнтації в складних моральних ситуаціях, ступінь принциповості та прояву вольових зусиль у боротьбі з відступами від принципів і вимог моралі; 4) міру моральної вимогливості до себе й інших людей, характер поведінки в колективі, а також наодинці із собою; 5) наявність гуманістичних рис у характері та поведінці, доброзичливість у ставленні до інших людей, рівень розвиненості почуття власної гідності, честі, сорому, совісті та ін. [8].

В основу моральної вихованості В.О.Сухомлинський покладає моральні знання, які містять: знання моральних норм, правил поведінки, принципів тощо; знання аргументації необхідності дотримання певних моральних норм; знання прийнятих у суспільстві зразків позитивного ставлення до моральних норм [27].

Науковці (А.Зосимовський, І.Харламов) зазначають, що моральну вихованість особистості становить наявність сукупності сформованих моральних якостей особистості, що обумовлюють її поведінку. Якості особистості – це результат і узагальнений вияв стійких відносин особистості, її діяльності та поведінки. Моральні якості розкривають ставлення людини до

суспільства, праці, людей та самої себе. До моральних належать такі якості особистості, як відповідальність, дисциплінованість, скромність, мужність, колективізм, принциповість, обов'язковість тощо.

Формування моральних якостей особистості та її моральне самовираження завжди відбувається у процесі безпосередніх чи опосередкованих взаємовідносин з людьми, у системі колективних відносин. Тому воно неминуче, прямо або непрямо, торкається інтересів й почуття колективу та окремих її членів, викликає певну їх реакцію – громадську оцінку й відповідні їй практичні дії. Вони, стають предметом усвідомлення, хвилювання й стимулом подальшого розвитку особистості, її самосвідомості, самооцінки, підвищення вимог до себе та особистої відповідальності. Спостерігається постійне переосмислення людиною своєї моральної позиції та внесення відповідних коректив у поведінку під впливом усіх сукупностей впливів – стихійних та спеціально організованих, які можуть діяти в одному напрямку, або суперечити один одному. Внаслідок цього якості особистості, які формуються, можуть або закріплюватися, або гальмувати, звільняючи місце іншим, інколи протилежним.

Проблема формування моральних якостей знайшла своє відображення в працях Л.Архангельського, І.Кона, Л.Рувінського, І.Харламова та інших. На основі проведених досліджень автори виділили такі психічні складові в структурі моральних якостей особистості: а) потребово-мотиваційна – система домінуючих моральних потреб і мотивів діяльності та поведінки; б) інтелектуально-почуттєва – визначає рівень моральної свідомості (моральні уявлення, поняття, погляди, емоції, почуття); в) поведінково-вольова – виражає ступінь сформованості й стійкості моральних умінь, навичок, звичок, а також вольових якостей [24].

Поняття «моральні якості» є більш загальним і складним порівняно з моральними нормами. У ньому не містяться конкретні вказівки на те, які дії людина має, а які не має здійснювати, а в узагальненій формі характеризуються й оцінюються певні боки її поведінки. У понятті «моральна

якість» поряд з приписом обов'язково міститься також оцінний бік: вираження певного (позитивного та негативного) ставлення до нього. Тому визначення якості вчинку (чи людини) є критерієм для його моральної оцінки.

Серед моральних якостей виокремлюють так звані інтегральні, які вбирають у себе і деякі інші, обумовлені інтегральними. Це такі якості, як дисциплінованість, колективізм, мужність, чесність, співчуття та ін. Виховання зазначених якостей чи їх окремих компонентів й планується в першу чергу. Природно, що вихователь має поставити завдання – виховати дисциплінованість та організованість, до того ж такі завдання можна й конкретизувати, наприклад, додати швидкого, чіткого; гарного виконання обов'язків чергових і старших у групі; привчати слухати старшого та підпорядковуватись йому; сприяти вихованню звички займатися ранковою гімнастикою (наприклад, даючи додому комплекси вправ і перевіряючи їх виконання).

Таким чином, моральні якості формуються на ґрунті та у зв'язку з іншими результатами дій особистості, які розкривають ставлення людини до суспільства, праці, відбивають гуманне ставлення до самої себе. Вступаючи у взаємодію, вони породжують нові властивості, які уособлюються з вихованістю особистості. Вихованість особистості визначається не окремими якостями, а їх сукупністю, моральним змістом, спрямованістю, рівнем розвитку.

1.2. Моральні якості як інтегративна характеристика вихованості особистості

Пошук ефективних шляхів виховання морально й духовно досконалої особистості є актуальною справою, оскільки виховання особистості – явище багатомірне, що визначається впливами різного ступеня: від найбільш загальних, соціальних чинників, до індивідуальних, вузько сформованих.

Формування моральної особистості починається з поступового вироблення в неї окремих, найпростіших моральних рис з наступним їх об'єднанням і закріпленням у складнішу й ширшу сукупність моральних якостей, що відображають ті чи інші моральні принципи. На жаль, й досі не встановлено, які елементи моральної поведінки й моральні якості особистості та на яких етапах її вікового розвитку слід виховувати у дітей. Не розкрито до цього часу й змісту та внутрішніх механізмів процесу формування, інтеграції і взаємозв'язків моральних якостей у структурі особистості й не показано результатів цього процесу.

Дослідження І.Корнієнко [13], Т.Троценко [30] засвідчують, що у дошкільному віці у дітей формуються найпростіші моральні якості особистості, основою яких є звички, вироблені в результаті багаторазового повторення одних і тих моральних дій і вчинків. Оскільки особистість дошкільника розвивається й постійно зазнає не тільки формуючого впливу зовнішнього середовища, а й різноманіття цілеспрямованих виховних дій, то змінюється і психічна структура моральних якостей, що відповідним чином проявляється в поведінці та діяльності дитини. Враховуючи зазначене вище, є всі підстави стверджувати, що сформувати ту чи іншу моральну якість упродовж короткого періоду кількома виховними заходами неможливо.

З іншого боку, особистість з усією багатогранністю її властивостей існує як цілісність, котру неможна розкласти на ізольовані якості й формувати їх окремо. Завдання полягає в тому, щоб виявити, якою є цілісність особистості й те часткове, особливе, що доповнює й характеризує її як індивідуальність. Відповідь на це питання дає не наявність тих чи інших моральних рис особистості, а виявлення найзагальніших моральних якостей, що інтегрують усі інші.

У контексті зазначеного вище, Л. Виготський неодноразово підкреслював, що існує міцна залежність між віком особистості й схильністю до формування тих чи інших особистісних якостей. Він зазначав, що специфічні впливи середовища, котрі мають вирішальне значення для

спрямування розвитку в той чи інший бік, справляють свою дію лише тоді, коли вони прикладені в певний момент розвитку, а до й після виявляються однаково безпідставними для цих впливів [5].

На думку І.Беха, О.Богданової, О.Матвієнко, Г.Онищенко та ін., у дошкільному віці, зважаючи на те, що дитина тільки вчиться орієнтуватися в новому для себе оточенні, умовах навчання й виховання, доцільно формувати насамперед такі моральні якості, як: колективізм, дисциплінованість, чесність, чутливість. Розкриємо сутність деяких моральних якостей.

Важливою моральною якістю особистості є *колективізм*, що проголошує пріоритет інтересів і мети колективу як соціальної спільноти людей, об'єднаних суспільно значущими цілями, над прагненнями індивіда. В соціальному і моральному плані, зауважує С. Гончаренко, колективізм протилежний як індивідуалізму, так і груповому егоїзму (корпоративізму) [8, с.171]. Колективізм надає цінності всім моральним якостям, а індивідуалізм надає поведінці негативного відтінку: сміливість перетворюється у браваду, дисциплінованість у бюрократизм, ініціативність в анархізм тощо. Колективізм посилює дію моральних настанов: чіткість переростає у принциповість, сміливість – у мужність, гуманність – у людинолюбство та ін. Колективістська активність дошкільника, з одного боку, є необхідною сходиною розвитку позитивного ставлення до суспільства, з іншого – важливою передумовою формування особистості дитини в колективі. Виховання колективізму – найважливіше завдання педагогів.

У структурі колективізму значну роль відіграють громадські інтереси особистості, її прагнення до спілкування з людьми та спільної праці з ними, вміння поєднувати громадське з особистим і при необхідності ставити вище інтереси колективу й суспільства. Особистість, що має колективістські якості, намагається діяти в інтересах колективу, поважає громадську думку, надає допомогу членам колективу в досягненні поставленої мети, не ставить свої інтереси вище інтересів своїх товаришів. Колектив, у свою чергу, створює можливості для задоволення інтересів особистості, для розвитку її здібностей.

Іншою моральною якістю особистості є *дисциплінованість*. За визначенням, поданим у педагогічному словнику: «дисциплінованість – важлива моральна якість, яка характеризується відповідальним ставленням до справи, розвиненим почуттям обов’язку, високими вимогами до поведінки – своєї власної та інших людей» [8, с.194]. Це результат виховного процесу в цілому, результат насамперед зусиль самого колективу дітей, що виявляються в усіх сферах його життя. Але для того, щоб дисципліна сприймалася як явище моральне, у кожному колективі, дітям слід роз’яснювати її необхідність, забезпечувати додержання доцільного, точного режиму. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні, переважно, впливати на колектив і мати форму морального осуду. На нашу думку, дисциплінованість виражається у виконанні прийнятих у суспільстві норм і правил, відповідальності за свою поведінку, вмінні дотримувати своє слово, обіцянку. С.Гончаренко розглядає виховання дисциплінованості як одну з моральних рис особистості, що включає: усвідомлення дітьми норм і правил дисципліни; виховання навичок і звичок дисциплінованої поведінки; організацію їхньої щоденної практичної дисциплінованої поведінки (чіткий режим і педагогічно грамотна організація навчання, праці, дозвілля); формування вольових рис [8, с.92].

Така моральна якість як *воля* сприяє розвитку в дітей ініціативи, впевненості у своїх силах, наполегливості, вміння переборювати труднощі в досягненні поставленої мети; формує вміння володіти собою, вдосконалювати навички самостійної поведінки. Воля – свідомо саморегуляція людиною своєї поведінки й діяльності, регулююча функція мозку, що полягає в здатності активно домагатися свідомо поставленої мети, переборюючи зовнішні і внутрішні перешкоди. Воля виконує дві взаємопов’язані функції – спонукальну та гальмівну, що виявляється у спрямуванні активності, її посиленні, а також у стриманні зовнішніх рухів та дій. Воля виявляється у формі організованих дій, вчинків і поведінки. Високий моральний розвиток особистості – найважливіша й необхідна умова виховання волі і основний

шлях її виховання [8, с. 59].

Значну роль у цьому відіграє виховання *мужності* – вміння протистояти труднощам, страху, біді, нещастям. Мужньо – визначене, встановлене самою особистістю ставлення цієї особистості до труднощів взагалі, коли вона не боїться, переборює їх, ставить своє „Я” вище за перепони і перешкоди. Мужність – багатогранна: мужність переборення та мужність опору, мужність переконання й мужність вибору – все це є ставлення особистості до великих труднощів.

Для виховання мужності треба ставити людину в такі умови, в яких вона могла б і повинна була б проявляти мужність. Мужність формується в боротьбі з труднощами, в стійкому ставленні до злигоднів, у твердій оцінці успіхів [8, с.216].

Неабияку роль у моральному вихованні особистості відіграють і такі якості, як принциповість і скромність.

Принциповість, за визначенням С.Гончаренка, – морально-психологічна риса особистості, яка характеризує чіткість її соціальної позиції, вірність певній ідеї, переконанням, принципам і послідовність їх обстоювання, проведення в життя. При визначенні принциповості обов’язково слід враховувати зміст ідей, принципів, які обстоює людина [8, с.270].

Скромність – моральна якість особистості, яка виражається в простоті спілкування з людьми, в достатньо критичному ставленні до себе, повазі до інших людей, небажанні підкреслювати свої заслуги й хизуватися своїми успіхами. Скромність виявляється у всій поведінці людини, манерах, мові, стилі всього її життя [8, с. 308].

Однією із значущих якостей особистості є *відповідальність*, визначається як здійснюваний у різних формах контроль над діяльністю суб’єкта з позицій виконання нестандартних, не прийнятих у суспільстві норм і правил. Відповідальність особистості перед суспільством характеризується свідомим дотриманням моральних принципів та правових норм.

Відповідальність як риса особистості формується в ході спільної діяльності як результат інтеріоризації соціальних цінностей, норм і правил [8, с. 55].

В.Сухомлинський розглядав відповідальність як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль [27]. Її сутність полягає не лише в завданні, яке людина має виконати, не у вчинку якого вимагають від неї певні обставини чи суспільні норми, а насамперед у тих діях, які вона могла б здійснити. Саме в цьому й виявляється потенційний аспект відповідальності. Відповідальність визначається як усвідомлена свобода прийняття рішень, вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення. Відповідальність не суперечить свободі, вона є логічним її наслідком, що об'єднує вчинки особистості у життєвий шлях людини, детермінантою її діяльності та поведінки. Це одна із сторін адаптації дитини до соціуму.

Почуття відповідальності реалізується завдяки таким характеристикам як чесність, совість, здатність відчувати сором і провину.

Відповідальність тісно пов'язана з необхідністю дотримуватись дисципліни. Це особливий вид зв'язку між людьми, частково завдяки якому зберігаються права і свободи кожної людини. Відповідальність є регулятором взаємодії людей, включаючись до дисциплінарних взаємозв'язків у суспільстві. Відповідальність передбачає уміння протистояти аморальним явищам, спокусам, деструктивним силам, допомагає завжди робити правильний вибір, проявляти "моральне самозбереження".

Особливої значущості для виховання почуття відповідальності, надається виконанню постійних обов'язків, оскільки перебуваючи в позиції то організатора, то виконавця вимог, діти відчують необхідність дотримуватися загальноприйнятих у дошкільному закладі норм поведінки, а стосунки взаємної залежності і взаємної відповідальності в дитячому колективі беруть свій початок з прагнення дитини до спілкування й збереження благополучного стану в колі ровесників. Виконання вимог колективу, підкорення його волі й разом з тим активна участь у постановці

вимог формують у кожної дитини почуття відповідальності за власні дії та вчинки. Для виховання цього морального почуття важливо, щоб і вдома батьки давали дітям не разові доручення, а постійні. Це, наприклад, догляд за квітами, прибирання приміщення, допомога в приготуванні їжі, купівля продуктів, догляд за молодшими в сім'ї тощо. Батьки мають підтримувати віру дитини у власні сили, визнавати її зростаючу самостійність, підказувати способи дій, постійно помічати й схвалювати успіхи, вияви її громадської активності. Оцінка дорослих служить для дитини засобом закріплення позитивного емоційного ставлення і гальмування негативного.

Вирішальне значення у вихованні почуттів відповідальності мають умови життя в родині, взаємини батьків і їхнє ставлення до дитини. Чим більше у батьків та дітей спільних справ, тим ефективніша, міцніша сила прикладу дорослих. Діти вбирають зразки поведінки, притаманні батькові чи матері. Спостерігаючи за їхньою поведінкою, діти виносять свої перші поняття про честь, обов'язок, відповідальність.

Провідною, стрижневою особистісною моральною якістю людини є *самостійність*. В «Українському педагогічному словнику» самостійність розглядається як «одна з властивостей особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності» [8, с. 297].

Самостійність також вольова якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення і виконувати прийняті рішення.

На думку О.Кононко, сутність поняття «самостійність» визначається світосприйманням, спрямованістю інтересів, ставленням до праці, інших людей, до самої себе. Самостійність треба розуміти як узагальнену характеристику активності дитини, що виявляється в її незалежності (вмінні без прямого керівництва і допомоги ззовні, власними силами досягти

поставленої мети), творчій ініціативі (схильності реалізувати своє починання, виявляючи винахідливість та оригінальність) і критичності (здатності аналізувати ситуацію або наслідок праці, щоб дати їм оцінку, виділивши достоїнства й вади) [12].

На необхідність виховання у дітей *чуйності*, як важливої моральної якості, наголошує у своїх працях А.Богуш. Чуйність це «уважність і сердечне ставлення до людей» [3, с.138]. Основне завдання вихователя полягає в поступовому й тактовному вихованні у дітей чуйності, доброзичливого ставлення до однолітків та інших дітей. Виховуючи ці якості, педагог враховує вікові особливості дошкільників, які іноді сприймають чуйність тільки за зовнішніми, матеріальними виявленнями («віддав», «допоміг»). Тому їм потрібно роз'яснювати, що чуйність – це ще й моральна підтримка, увага, привітне слово, ласкава посмішка тощо. Кінцевим результатом у вихованні чуйності для вихователя є те, що переважає в ціннісних орієнтаціях його підопічних, наскільки високо цінують вони такі якості, як уміння поступитися іншому, доброта тощо.

Вагоме місце у формуванні моральної особистості дошкільника посідає *бережливість*. В «Українському педагогічному словнику» це поняття трактується як «якість особистості, яка виражається в бережливому ставленні до державного, сімейного та особистого майна, економному витрачанні матеріалів і засобів. Бережливість виховується в дітей у родині в процесі повсякденного життя» [8, с.39].

Виховання бережливості досліджували О.Канищенко, О.Корнійчук, В.Мацулевич, К.Щербакова. На їх думку, до бережливості дітей необхідно привчати з раннього дитинства, підкріплюючи вимоги зразковим порядком у домі, дошкільному закладі, особистим прикладом батьків і вихователів.

Таким чином, вивчення і аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень засвідчують, що моральні якості дітей старшого дошкільного віку не успадковуються від батьків, а формуються в процесі різних видів їхньої практичної діяльності. І чим вищим буде рівень моральної культури

безпосереднього середовища формування особистості, тим вищою буде ступінь вірогідності особистісного прилучення дітей до моральних ідеалів і, відповідно, вищою буде їхня моральна вихованість.

1.3. Ігрова діяльність як засіб формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку

Щоб відчувати себе комфортно, спокійно, впевнено кожна дитина має навчитися встановлювати зв'язки з однолітками та дорослими людьми, спілкуючись з ними у різноманітних життєвих ситуаціях. Необхідною умовою успішної соціалізації дитини дошкільного віку є засвоєння морально-етичних норм, правил, вимог, формування морально-етичних якостей особистості. Вагомого значення у цьому процесі набуває гра.

У дослідженнях науковців (В.Москалець, Г.Тарасенко) зазначається, що для дошкільника гра – провідний вид діяльності, який викликає в його психіці якісні зміни. Гра важлива і для придбання дитиною соціальних навичок спілкування, взаємодії з однолітками, не кажучи про те, що в процесі ігрової діяльності відбувається проникнення дитини у світ дорослих людей.

Вчені розглядають гру як діяльність, у якій дитина спочатку на емоційному, а потім на інтелектуальному рівні засвоює всю систему людських взаємин, ознайомлюється з великим діапазоном людських почуттів й взаємостосунків, вчиться розрізняти добро і зло. З точки зору вітчизняної психології, гра – це особлива форма активності, діяльності дитини, в якій вона виражає своє ставлення до оточуючої дійсності, до інших людей і самої себе [17].

Вирішальний вплив на поведінку дітей дошкільного віку, які ще не оволоділи нормами спілкування в іграх, має партнер по грі, його ставлення до ігрового завдання та товаришів по грі. Щоб моральні норми виконувалися дошкільниками не тільки під впливом авторитету дорослого і

використовувалися в якості зовнішнього аргументу в їхніх міжособистісних стосунках, а стали б внутрішніми мотивами поведінки, необхідно підготувати ґрунт для їх засвоєння. Такий психологічний ґрунт створюється шляхом відповідної практики взаємостосунків дітей як в процесі гри, так і в інших видах діяльності»[31, с. 6 – 7].

Гра як засіб активного, дієвого проникнення дитини в життя дорослих є умовою відкриття дитиною людських взаємин. Саме через сюжет гри педагог повинен вводити в сферу уявлення дитини знання про норми громадської поведінки. Варіювання сюжету гри сприяє більш глибокому проникненню дитини в моральні норми не тільки з боку знань, але і з боку розвитку моральних якостей самої дитини. Ігрові взаємостосунки виступають у ролі добровільних тренувань, шляхом яких дошкільник засвоює морально-етичні норми поведінки.

Найбільш актуальним для дошкільнят є сюжетно-рольові, дидактичні, театралізовані й творчі ігри. *Сюжетно-рольова гра* – це образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування дітьми.

Сюжетно-рольові ігри мають такі структурні компоненти. *Сюжет* – то є дійсність, яку відображають діти у своїх іграх. Зазвичай вони відтворюють сцени з сімейного побуту і трудової діяльності. При цьому, кожному дошкільному віку властиво відтворювати різні сторони дійсності всередині одного і того ж сюжету (від зосередження на виконанні дії до відображення складних соціальних відносин). *Зміст* – той момент, який виділяє дитина як основний у діяльності дорослих [14].

Протягом дошкільного дитинства відбувається ускладнення як сюжету, так і змісту гри. У ході сюжетно-рольових ігор дошкільник бере на себе певні *ролі* і підпорядковується *правилам*, вимагаючи і від інших дітей їх дотримання. З огляду на цю особливість сюжетно-рольових ігор, дорослому важливо грамотно керувати грою дітей, щоб донести до них моральні норми поведінки і правила, які відтворюються дітьми в процесі ігрової діяльності.

Беручи на себе ролі дорослих, творчо відтворюючи в ігровій діяльності життя і діяльність дорослих, моделюючи ті взаємостосунки, які вона спостерігала у житті, дитина активно оволодіває морально-етичними нормами життя у суспільстві. Таким чином, зміст гри виступає в якості визначального фактору морально-етичного розвитку особистості дошкільника.

Цілком справедливим є положення Л.Виготського [5, с.1], що у грі дитина кожної хвилини відмовляється від своїх швидкоплинних бажань на користь виконання взятої на себе ролі. Розігруючи прийняту на себе роль, дитина сама виділяє ті правила і норми поведінки, які прийняті в оточуючому її середовищі, і робить їх правилами своєї ігрової поведінки, намагається втілити у грі ту поведінку, яку вона прийняла за зразок. Оскільки головною складовою ролі є норми поведінки, притаманні дорослим людям, за допомогою гри дитина потрапляє у світ правил і норм людських взаємостосунків. Ці норми через гру стають джерелом розвитку моралі самої дитини [34, с.288]. Визначальними для вибору не тільки сюжетів, але, перш за все, змісту гри є соціальні умови, в яких перебуває дитина дошкільного віку. В іграх діти відображають своє розуміння суспільних ролей і стосунків.

На основі вивчення досліджень А.Бурової [4], Л.Кравчук [14], Т.Троценко [29] з'ясовано, що, приймаючи роль дорослого, дошкільник тим самим бере на себе відповідний спосіб поведінки, притаманний цьому дорослому. Тому в іграх морально-етичні норми засвоюються дитиною непомітно, без особливих пояснень або тиску з боку дорослих. Якщо у грі знаходять своє втілення і розвиваються морально-етичні звички і почуття, яких дошкільник набув, спостерігаючи за навколишнім життям, багаторазове їх повторення має привести до закріплення у свідомості дитини гуманних почуттів і ставлень.

В роботах А. Усової [31] підкреслюється, що в ігровій діяльності дітей дошкільного віку існують дві форми взаємостосунків – реальні суспільні стосунки, які виникають між дітьми у процесі гри і стосунки, які дитина зображує, керуючись сюжетом гри, взятою на себе роллю чи правилом гри. Ці

дві сторони стосунків – які розігруються і реальні – тісно пов'язані, але не є тотожними і нерідко розходяться одна з одною.

Як показали психолого-педагогічні дослідження (Д.Ельконін, М.Поддяков, Н.Михайленко), гра не виконує свого призначення у збагаченні морально-етичного досвіду тих дітей, які на фоні динаміки ігрових дій і подій у достатній мірі не виділяють для себе іншу людину – партнера по грі, сферу його потреб і переживань. Щоб взаємодія з однолітками стала для дошкільника підґрунтям його соціальної поведінки, сприяла розвитку його подальших стосунків з оточуючими людьми на основі морально-етичних норм, «дитину необхідно вчити не тільки отримувати піклування, але, що саме головне, його віддавати» [33, с.32].

Розкриття дитиною морального сенсу вчинків, справжнє присвоєння моральних відносин неможливе, адже дитина діє під впливом, як дорослий. Змістова сторона ролі виступає в ігровій діяльності як об'єкт вірного відображення уявлень дитини, як засіб більш поглибленого проникнення у дійсність світу дорослих. Щоб даний моральний зміст справді став керівництвом у поведінці дитини, він повинен бути включений у виконання реальних завдань, у вирішенні яких дитина буде діяти від свого імені, а не з позиції ролі, яку він виконує в грі.

Деякі дослідники основним джерелом морального розвитку дітей, вважають відносини, що складаються навколо сюжету. Ці відносини розуміються як складна система, що включає ставлення кожної дитини до ролі, до виконання ролей іншими дітьми, разом з тим «оцінку» цих відносин до особистості інших дітей та оцінку цієї особистості. Цей комплекс являє собою реальні відносини в грі. Рівень розвитку цих взаємин пов'язаний із структурними особливостями сюжету і зі ступенем розвитку ігрової діяльності в цьому колективі.

Т.Троценко виділила два плани сюжетно-рольової гри:

- Сюжетно-рольові відносини;
- Реальні відносини з приводу гри [29].

Сюжетно-рольові відносини, будучи своєрідним матеріальним етапом, на який моделюється сфера людських взаємин, переважно визначають розвиток у дошкільнят вміння виділяти і краще пізнавати ті сторони своїх взаємин з іншими дітьми, які регулюються моральними нормами. Дитина формується при виконанні правил в сюжетно-рольових відносинах та при спілкуванні з однолітками в реальних відносинах з приводу гри.

У процесі гри дитина збагачується соціальним досвідом, засвоює схвалені форми поведінки, які необхідні їй для нормальної життєдіяльності в колективі, вчиться жити й діяти самостійно, тобто вона стає особистістю. Саме тому для ефективної організації процесу соціалізації старшого дошкільника варто використовувати сюжетно-рольові ігри, оскільки в них відображається життя суспільства. Це дає можливість дитині втілити в сюжеті гри свій життєвий досвід і через контакти з однолітками навчитися правильно сприймати себе та оцінювати інших.

Дидактичні ігри – це специфічна і змістовна для дітей діяльність. Даний вид гри має готовий *ігровий матеріал, задум і правила*, тобто дидактичні ігри застосовуються в педагогічному процесі (на відміну від сюжетно-рольових, які мають спонтанний характер). Дидактичні ігри мають *мету*, тобто ця гра спрямована на отримання конкретного результату. Мета має два аспекти: пізнавальний, тобто те, чому ми повинні навчити дитину; виховний, тобто ті способи співпраці, форми спілкування і ставлення до інших людей, які слід прищепити дітям.

Ігровий задум - це ігрова ситуація, в яку вводиться дитина, і яку він сприймає як свою. У всіх випадках задум гри реалізується в *ігрових діях*, які пропонуються дитині, щоб гра відбулася. Важливою особливістю гри є ігрові *правила*, які доносять до свідомості дітей її задум, ігрові дії і навчальну задачу. Дорослий організовує гру і спрямовує її – він допомагає долати труднощі, оцінює дії дитини. Дидактичні ігри є осмисленою для дитини діяльністю, в яку він охоче включається. Отриманий соціальний досвід стає його особистим надбанням, так як його можна застосувати і в інших умовах.

Серед дидактичних ігор можна виділити: 1) ігри, спрямовані на розвиток гуманних, моральних відносин, вольових якостей особистості, які виражаються у вчинках та діях. 2) ігри, які сприяють сенсорному розвитку (слухове сприйняття, сприйняття кольору, форми, якостей, величини). Вони актуальні для молодших дошкільнят, коли дитина ще не виділяє й не усвідомлює відмітні якості навколишніх предметів [18].

Театралізовані ігри - роблять можливим знайомство дошкільника з навколишнім світом через образи, фарби, звуки. Видовищність викликає радість, а казковість образів підсилює привабливість гри. Театралізовані ігри ділять на режисерські та ігри-драматизації. До режисерських відносять настільний театр, тіньовий театр. Тут дитина чи дорослий не є дійовою особою, а створює сцени, веде роль іграшкового персонажа – об'ємного чи площинного. Він діє за нього, зображує його інтонацією, мімікою. Беручи участь в іграх-драматизаціях, дитина як би входить в образ, перевтілюється в нього, живе його життям.

Через театралізовану гру дитина може зреалізувати нові моделі поведінки перед тим, як перенести їх у реальне життя, що сприяє успішній соціалізації, здатності більш ефективно адаптуватися у навколишньому середовищі та здійснювати на нього позитивний вплив.

Театральна гра досить суттєво розширює соціально-рольовий репертуар особистості. У процесі гри людина, «приміряючи» до себе ролі інших людей та реалізуючи типові для цих ролей дії і ставлення, мимохіть засвоює відповідні зразки поведінки. Театралізовані ігри розвивають комунікативну культуру, здатність до ефективного діалогу, вчать розуміти і реагувати як на партнера по грі, так і на образ, який розкривається в її процесі [18].

Таким чином, визначені вище засоби впливу гри на формування моральних якостей старших дошкільників вказують на доцільність її широкого використання у соціально-виховній діяльності освітніх закладів (багатство драматичних образів, що розкривають різноманітні сторони соціального життя, вводять у коло багатьох соціальних ролей, сприяють

усвідомленню важливих соціальних цінностей; поглиблена комунікативна практика; формування соціально-орієнтаційних, вольових якостей умовна ігрова реальність, що дозволяє розвитку життєво важливих навичок взаємодії у більш безпечних умовах тощо).

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Становлення державності України, інтеграція в європейську і світову спільноту вимагають корінних змін у суспільстві та освіті, їх спрямування на людину, збереження національної, духовної культури, загальнолюдських цінностей. У цьому контексті особливої гостроти набуває проблема формування моральних якостей підростаючого покоління на засадах толерантності і гуманізму, підтримки її прагнення усвідомлювати себе як члена національної спільноти.

2. Дана проблема в цілому привернула увагу вітчизняних учених і педагогів-практиків. Підтверджено, що старший дошкільний вік – це вік, в якому закладаються першооснови морального усвідомлення власних дій та поведінки і який характеризується такими позитивними рисами, як чуйність, безпосередність, довіра, зацікавленість. Старший дошкільник здатний виражати турботу не тільки на рівні емоцій, а й вчинками. Для дітей даного віку провідними є такі якості та уявлення, як ввічливість, доброзичливість, милосердя, взаємодопомога, щедрість, гостинність, чемність, увага до інших, повага до старших, тобто визначальні риси українського національного характеру.

3. У ході теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що мораль – це одна з форм суспільної свідомості людини, система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Віддзеркаленням моралі у відомості людини є її моральна вихованість (співвідношення мотивів поведінки і характеру вчинків особистості, а також моральних норм і правил). Моральну вихованість особистості становить наявність сукупності сформованих моральних якостей особистості. Моральна якість – це складне цілісне психічне утворення, що охоплює потребнісно-мотиваційну, інтелектуально-почуттєву та поведінково-вольову сферу особистості.

4. У нормативних документах наголошено на важливості проблеми виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та

запропоновано новітні підходи до даної проблеми на основі компетентнісного підходу; розкрито напрями роботи з морального виховання, визначено зміст ігрової діяльності як засобу формування моральних якостей.

5. З'ясовано, що формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри є ефективним чинником удосконалення морального виховання підростаючого покоління у сучасних умовах. Використання даного засобу сприяє збагаченню моральних знань, розвитку моральних поглядів і переконань та досвіду моральної поведінки старших дошкільників.

6. Теоретично обґрунтовано, що саме в ігровій діяльності діти мають можливість оволодіти первинними знаннями про провідні моральні якості та уявлення, засвоїти моральні норми і правила з позицій народних уявлень про мораль, збагатитися моральними почуттями, виробити навички моральної поведінки, самовиховуватися та самовдосконалюватися.

РОЗДІЛ II.
ПРАКТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ
ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

Характеристика педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, нами визначені такі педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри: змістове наповнення ігор щодо формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку, професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри. Проаналізуємо їх докладніше.

1. Змістове наповнення ігор щодо формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку

Для дітей старшого дошкільного віку навколишня дійсність, і особливо, світ дорослих є надзвичайно привабливим. У дитини з'являється потреба діяти так, як дорослі, робити все «самій». Однак вона не може включитися до «дорослої» життєвої ситуації, їй бракує відповідних умінь, знань і навичок. Суперечності між прагненням все зробити самій і реальними можливостями спонукають дитину здійснювати свої бажання у формі рольової гри.

Розвиток рольової гри виявляється, насамперед, у виникненні нових сюжетів. Сюжет – це та область дійсності, що відтворюється в грі. Сюжети ігор дітей надзвичайно різноманітні і відображають конкретні умови їх життя (соціально - історичні, побутові, тощо).

Залежно від сюжету ігри поділяються на три групи: побутові (відображають побут сім'ї, дитячого садка); на теми праці; із суспільною тематикою [14]. На розвиток сюжетів великий вплив справляє ознайомлення

дітей з навколишньою дійсністю. Сюжети будуть тим різноманітніші, чим багатші знання дітей про навколишній світ. Діти можуть збагачувати гру новим змістом, надавати їй іншого спрямування, завдяки поглибленню і розширенню знань, розвитку мислення, уяви.

Під змістом гри розуміють те, що відтворюється дитиною як центральний характерний момент діяльності і стосунків між дорослими. Дитина відображає в грі предметну трудову діяльність дорослих (приготування їжі, ремонт квартири) або стосунки між людьми і суспільну суть їх діяльності (лікар уважно вислуховує своїх пацієнтів, призначає лікування). Конкретний характер взаємин між людьми, що відтворюються в грі, може бути різним [18]. Це і співпраця, взаємодопомога, турбота один про одного, але це можуть бути і моменти ворожості і грубості, жорстокості та ін., що залежить від конкретних соціальних умов життя і виховання дитини. Отже, одні і ті самі сюжети, що розігруються дітьми, можуть бути різними за змістом.

Для виконання задуму діти користуються різними способами: словом, власними діями, предметами-замінниками, зведенням споруд, тощо.

Д.Ельконін у структурі рольової гри виділяє такі компоненти:

- ролі, що беруть на себе діти в процесі гри;
- ігрові дії, за допомогою яких діти реалізують обрані ролі;
- ігрове використання предметів, при якому реальні предмети замінюються ігровими;
- реальні стосунки між дітьми, що виражаються в різних репліках, зауваженнях, за допомогою яких регулюється весь хід гри [34].

Виконуючи роль, дитина підкоряється певним правилам поведінки, що витікають з прийнятої ролі. Вони встановлюються самими дітьми і є правилами внутрішнього самообмеження, самовизначення.

Таким чином, ігрові заняття, спрямовані на формування моральних якостей дитини (зокрема вміння співчувати, бачити взаємозв'язок своєї поведінки з реакцією навколишніх і нести за нього відповідальність), є дуже

важливими для розвитку дитини, для її виховання як морального і відповідального члена людського суспільства, для подальшого розвитку дитини і формування навичок її поведінки у соціумі.

2. Професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри як педагогічна умова використання гри у вихованні моральних якостей у дошкільників.

Педагогічна професія є такою, що одночасно перетворює і керує. А для того, щоб керувати процесом розвитку особистості, потрібно бути компетентним.

У вітчизняній науковій літературі поняття “компетентність” в основному передбачає певну сукупність знань, рівень умінь і певний досвід їх використання. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати у певній ситуації набуті знання і досвід.

У різних наукових дослідженнях під професійною компетентністю педагога розуміється: психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально; форма виконання суб'єктом педагогічної діяльності; рівень власне професійної освіти; якісна характеристика ступеня оволодіння педагогом професійною діяльністю тощо.

Різні підходи до тлумачення сутності професійної компетентності пояснюються, тим, що визначення даного поняття динамічне, багатогранне і трансформується відповідно до змін, що відбуваються в суспільстві й освіті.

Змістовне наповнення поняття «професійна компетентність педагога» також варіюється, оскільки залежить від багатьох факторів: розвитку педагогіки і суміжних з нею наук, стану культури в суспільстві тощо.

Компетентність – якісна характеристика суб'єкта, набута ним у процесі професійного навчання. В результаті самостійної роботи вона поступово трансформується у професіоналізм, який є високою майстерністю, характеризує глибоке оволодіння професією, виражається в умінні творчо користуватися засвоєною в процесі навчання інформацією.

Під поняттям «професійна компетентність» розуміють певний обсяг професійно-необхідних знань, умінь, навичок, глибоку обізнаність в питаннях виховання і навчання обов'язковим елементом професійної компетентності педагога [8, с.123].

Структура професійної компетентності педагога – це сукупність компетенцій:

- *загальнопедагогічної* - володіння базовими інваріантними психолого-педагогічними знаннями й уміннями, обумовленими успішністю вирішення широкого кола виховних і освітніх завдань в різних педагогічних системах; це відповідність певним професійно-педагогічним вимогам незалежно від спеціалізації майбутнього педагога; володіння сукупністю загальнолюдських якостей особистості, необхідних для успішної професійно-педагогічної діяльності;

- *спеціальної* - володіння специфічними для даної професії знаннями й уміннями;

- *технологічної* (діяльнісної) - володіння професійно-педагогічними вміннями, під якими розуміється засвоєний спосіб виконання професійно-педагогічних дій, що забезпечуються сукупністю набутих знань у галузі професійно-педагогічної діяльності; креативність;

- *комунікативної* - встановлення правильних взаємовідносин з вихованцями, які сприяли б найбільш ефективному вирішенню завдань навчання і виховання; прояв шанобливого, зацікавленого відношення до тих цінностей, які складають зміст позиції дитини, яким би воно простим і нецікавим не здалося; володіння прийомами професійного спілкування з колегами;

- *рефлексивної* - регулятор особистісних досягнень педагога, збудник професійного зростання, вдосконалення педагогічної майстерності. Дана компетенція проявляється в здатності до самопізнання (самопостереження, самоаналізу, критичної самооцінки), самовираження (самокритики,

самостимулювання, самозмушування тощо), самореалізації (самоорганізації, контролю та обліку діяльності з само утворення) [2].

Узагальнюючи все це, можна зазначити, що *професійна компетентність вихователя* – характеристика теоретичної та практичної підготовленості фахівця до здійснення педагогічної діяльності, яка представлена сукупністю загальнопедагогічних, спеціальних, технологічних, комунікативних і рефлексивних компетенцій, що виражається у здатності самостійно, відповідально, ефективно виконувати певні трудові функції.

Усе вищезазначене досягається тривалою й копіткою працею вихователів, комплексним використанням певних прийомів керівництва сюжетно-рольовою грою. Аналіз керівництва іграми дітей свідчить, що більшість вихователів не прагнуть або не вміють бути якомога частіше «разом» з дітьми в грі. У більшості випадків вихователь дотримується позиції «над дітьми», яка для нього найбільш зручна.

Наукові дослідження свідчать про те, що причини труднощів вихователя щодо керівництва грою дошкільника пов'язані, насамперед, з недостатнім рівнем розвитку його професійно-педагогічних умінь.

У дослідженні професійних функцій вихователя Л. Семушиною були виділені такі групи умінь:

Аналітичні вміння (вміння аналізувати і оцінювати рівень розвитку ігрової діяльності кожної дитини та групи в цілому; вміння аналізувати й оцінювати конкретну сюжетно-рольову гру).

Проектувальні вміння (вміння проектувати рівень розвитку ігрової діяльності, планувати прийоми керівництва, проектувати розвиток конкретної сюжетно-рольової гри).

Інформаційні вміння (вміння підбирати матеріал для забезпечення вражень дітей, передавати його дітям у доступній для них формі, викликати інтерес до нього, бажання відобразити його в іграх).

Організаторські та комунікативні вміння (вміння стимулювати дітей домовлятися про початок гри, вибирати тему, обговорювати план гри,

підбирати і виготовляти необхідне обладнання, іграшки та предмети, що їх заміняють) [26, с.87].

Від вихователя певною мірою залежить не тільки моделювання процесу виховання, але і його творча позиція у проведенні ігор, не пасивного спостерігача, а активного партнера в грі. Для забезпечення цього необхідно:

- уміти відгукуватися на дитячу гру, усвідомлювати емоційний стан кожного учасника;

- мати здатність змінювати характер і зміст спілкування з дітьми відповідно до розвитку сюжету ігор. Для цього використовуються проблемні ігрові ситуації, які створюються шляхом зміни предметно-ігрового середовища й активізують спілкування дорослого з дітьми;

- знати явища дійсності для підтримання дитячої гри, уміти певним чином передати доступні для дитячого розуміння відомості, стимулювати прояви різноманітних творчих здібностей дітей та дитячу діяльність;

- уміти підбирати найбільш доцільні (у зв'язку з рівнем розвитку сюжету гри) засоби педагогічного впливу, що формують у дитини образ дорослого, якого він прагне наслідувати;

- моделювати можливі результати гри, що дозволяє дорослому партнеру передбачати поведінку дітей у різних ролях [15].

Таким чином, ми визначили й проаналізували педагогічні умови виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри: змістове наповнення ігор щодо формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку, професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри.

З'ясували, що ігрові заняття, спрямовані на формування моральних якостей дитини (зокрема вміння співчувати, бачити взаємозв'язок своєї поведінки з реакцією навколишніх і нести за нього відповідальність), є дуже важливими для розвитку дитини, для її виховання як морального і відповідального члена людського суспільства, для подальшого розвитку дитини і формування навичок її поведінки у соціумі.

У ході гри вихователь може визначити рівень обізнаності дошкільника в життєвому просторі та наявність швидкої реакції в разі виникнення нестандартних ситуацій у процесі гри. Організуючи та керуючи грою, педагог має змогу побачити, наскільки соціалізований дошкільник та який у нього рівень сформованості соціальної компетентності, моральних якостей, тобто наскільки дитина навчилася використовувати наявні знання в життєдіяльності, співпрацюючи з однолітками.

2.2. Аналіз програми та результатів констатувального експерименту

На основі теоретичного обґрунтування проблеми та з метою *практичного вивчення педагогічних умов формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри*, нами проведений педагогічний експеримент.

Для реалізації мети передбачалося розв'язання таких *дослідницьких завдань*:

1. Визначити рівні сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку;
2. Виявити рівні професійної компетентності вихователів щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри;
3. Розробити рекомендовану систему роботи з підвищення рівня вихованості моральних якостей дітей та професійної компетентності вихователів щодо формування моральних якостей дошкільників засобами гри.

Розв'язання поставлених завдань здійснювалось в межах 3 етапів.

I етап — підготовчий, який включав підбір і розробку діагностичного інструментарію для вивчення педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. Діагностичні можливості використання у роботі емпіричних методів дослідження (*Додаток А*).

Для діагностики вихованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри виділено такі *критерії*: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний. До кожного з цих критеріїв були визначені показники.

Показником когнітивного критерію є рівень обізнаності старших дошкільників з різними видами ігор; уявлення щодо моральних цінностей і прояву емоцій та почуттів.

Емоційно-мотиваційний критерій характеризується ставленням до гри, особистою зацікавленістю у їх проведенні; здатністю адекватно оцінювати та реагувати на морально-етичні ситуації в процесі спілкування і взаємин з однолітками, товаришами, дорослими.

Показником діяльнісно-практичного критерію є дії та вчинки, що демонструють виявлення моральних якостей (товариськості, доброти, справедливості та ін.); вміння контролювати та коригувати власну поведінку відповідно до моральних цінностей.

На основі зазначених критеріїв та показників визначені *рівні* вихованості моральних якостей старших дошкільників.

Початковий рівень вихованості моральних якостей засобами гри характеризується:

- нестійким емоційним тоном почуттів, ситуативністю емоцій;
- слабкою обізнаністю із сюжетом ігор та виконавським (репродуктивним) ставленням до них;
- нестабільністю емоційних станів, відсутністю стійких моральних почуттів.

Середній рівень характеризується:

- наявністю достатнього емоційного тону почуттів, ситуативних емоцій;
- фрагментарним творчим ставленням щодо опрацювання і відтворення ігор;
- розумінням їх змісту, розкриттям художньої та моральної сили сюжету;

- стабільністю емоційно-почуттєвих станів; здатністю керуватися морально-етичними якостями у власній життєдіяльності.

Для високого рівня вихованості моральних якостей засобами гри характерним є:

- інтенсивний емоційний тон почуттів і ситуативних емоцій;
- знання сюжету гри;
- життєрадісні емоційно-почуттєві стани (настрої), які виникають перед грою;
- максимальний вияв творчих можливостей дошкільника (імпровізаційне обігрування сюжету гри; створення різноманітних композицій тощо);
- підпорядкування своєї поведінки морально-етичним цінностям.

Діагностика рівня вихованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку проводилася за допомогою методу *бесіди з дітьми* (як основний метод) та *розв'язання виховуючих ситуацій* (як допоміжний метод).

У загальному вимірі запитання, які включались до бесіди (*Додаток Б*), мали на меті з'ясувати сформованість таких моральних якостей, товарицькість, гуманність, відповідальність; розуміння старшими дошкільниками таких понять, як «добрий вчинок», «поганий вчинок»; виявити ставлення дітей до участі в грі.

Нами було теоретично обґрунтовано, що в дошкільному віці особливу увагу слід звертати на виховання таких моральних якостей, як чесність, правдивість, з якими тісно пов'язане вміння дотримуватися своїх обіцянок, доводити до кінця розпочату справу, виконувати її вчасно і сумлінно, бути відповідальним за свої дії і вчинки, мати власні переконання і відстоювати їх.

Виходячи з цього, нами була розроблена візуально-вербальна методика для діагностики чесності і правдивості дітей 6-7 років (*Додаток Н*).

Вивчення першої педагогічної умови – *змістове наповнення сюжетно-рольових ігор щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку* – здійснювалося за допомогою аналізу календарного

планування вихователя як основного методу та бесіди з батьками як допоміжного.

Аналіз календарного планування вихователя здійснювався за такими показниками: види запланованих ігор, їх зміст; місце в навчальному процесі; періодичність планування сюжетно-рольових ігор щодо формування моральних якостей старших дошкільників.

Підібрані питання для бесіди з батьками спрямовувались на визначення ролі сюжетно-рольових ігор у процесі формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в умовах сім'ї (*Додаток В*).

Вивчення наступної педагогічної умови – *професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри* – здійснювалось за допомогою спостереження виявом професійної компетентності вихователя як основного методу та інтерв'ювання вихователів як допоміжного.

Мета спостереження: проаналізувати уміння вихователів використовувати сюжетно-рольові ігри морально-етичного змісту у вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Завдання спостереження:

- 1) визначити наявність сюжетно-рольових ігор морально-етичного змісту у навчально-виховному процесі старшої дошкільної групи;
- 2) виявити вміння вихователя використовувати сюжетно-рольові ігри морально-етичного змісту;
- 3) визначити, в межах яких видів діяльності вихователь застосовує сюжетно-рольові ігри морально-етичного змісту;
- 4) визначити, яку роль виконує педагог на різних етапах гри;
- 5) виявити, чи вміє вихователь створити умови для проведення сюжетно-рольових ігор.

Об'єкти спостереження: вихователі, діти старшого дошкільного віку.

Суб'єкти спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: сюжетно-рольові ігри морального змісту.

Форма фіксації результатів спостереження: бланк протоколу спостереження (Додаток Г).

Вид спостереження: стандартизоване, усвідомлене, безпосереднє, зовнішнє, систематичне.

Допоміжним методом нашого експериментального дослідження виступило *інтерв'ювання* вихователів (Додаток Д), питання якого були націлені на визначення наявності у практичній діяльності вихователів сюжетно-рольових ігор морально-етичного змісту; з'ясування видів діяльності, у яких використовуються сюжетно-рольові ігри морально-етичного змісту. Під час стандартизованого інтерв'ю ставилися відкриті запитання, які допомогли отримати інформацію та суб'єктивну думку вихователя.

II етап – констатувальний етап педагогічного експерименту, який проводився у ЗДО №.... У межах даного етапу здійснювалося емпіричне вивчення окреслених та теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри. Експериментом було охоплено 25 дітей, 4 вихователя, 25 батьків.

III етап – формувальний – полягав у розробці рекомендованої системи роботи, що передбачала:

1) підвищення рівня вихованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку;

2) підвищення рівня компетентності вихователів щодо виховання у дітей старшого дошкільного віку моральних якостей засобами гри.

Проаналізуємо результати проведених діагностичних методик і процедур. У ході бесіди з дітьми нами було виявлено, що переважна більшість дітей старшого дошкільного віку (68%) мають достатню кількість товаришів. та 32% старших дошкільників не мають товаришів, оскільки їх більше приваблює спілкування з дорослими, ніж з однолітками.

Зі своїми друзями діти знайомляться переважно на ігрових майданчиках біля помешкання (33,4%), в дошкільному закладі (37%). Деякі діти не

пам'ятають особливості свого знайомства: «У мене багато друзів, але я не пам'ятаю, де з ними познайомилися» (18,5 %).

Найбільшу прихильність (любов) дошкільники (44,5%) проявляють до дітей, які відвідують дошкільний заклад і це зрозуміло, адже з ними вони проводять багато часу разом. 37% респондентів зазначили друзів, з якими вони товаришують на майданчику. 18,5% дітей зазначили, що найбільшу любов проявляють до своїх батьків, як найближчих друзів.

Дошкільники їх люблять за те, що вони:

- разом грають (22,2% дітей);
- діляться іграшками і не є жадібними (37% дітей);
- допомагають при виконанні завдань (26% респондентів);
- запрошують на дні народження (14,8% дітей);

Серед моральних якостей, які діти найбільше цінують у своїх товаришів, назвали – товариськість, вміння дружити (26%), щедрість (22,2% дітей), бережливість (14,8% дітей), доброта (18,5% респондентів), чесність (18,5% дітей).

Більшість дітей (72%) зазначили, що сварки між ними бувають через іграшку, небажання разом гратися. Не сваряться 28% дошкільників.

З'ясувалося, що уявлення про добрі вчинки, які слід робити, у дітей пов'язані в першу чергу з батьками, іншими дорослими, згодом з однолітками. Діти відмітили, що добрі вчинки повинні робити як діти, так і дорослі люди.

Відповіді на питання засвідчили, що добрий вчинок діти розуміють як «бажання поступатися місцем у транспорті» (26% дошкільників); «бути ввічливим, завжди вітатися» (14,8%); «допомогти товаришу» (22,2%); «поділитися з товаришем будь-чим» (18,5%); «добре ставитися до природи, бажання доглядати за рослинами і тваринами: годувати пташок, рибок, поливати квіти, саджати дерева» (18,5% дошкільників).

Діти розуміють, що поганими вчинками, які не слід робити є:

- грубість по відношенню до мами (тата) (26%);
- ображення тварин (14,8%);

- погана поведінка, коли діти б'ються, сваряться, кусаються, щипаються (22,2%);

- невміння разом грати один з одним (14,8% дошкільників);

- обман товариша (22,2%).

Були відповіді, що свідчили про наявність у дітей негативного досвіду, придбаного поза межами дошкільного навчального закладу: не слід смітити на вулиці (33,4%), кидати камінням, поливати людей з вікна холодною водою (26%), а також пов'язанні з переглядом телевізійних передач: «Погано, коли бандити щось вкрали» (40,7%).

Відповіді на питання «На кого ти хочеш бути схожим і чому?» розділилися наступним чином:

- на маму (33,4%), тому що вона добра, привітна, працююча,

- на тата (29,6%), тому що він сильний, чесний, завжди виконує свої обіцянки;

- на старшого брата (сестру) (18,5%), тому що він (вона) дарує подарунки на день народження;

- на однолітків, товаришів (18,5%), тому що вони зі мною дружать і не ображають мене.

Отже, моральність накладає на дітей печатку регулятивно-імперативного оцінного відношення, виступає способом передачі оцінок, тобто забезпечує ціннісну вибірковість інформації, поєднує повсякденну життєдіяльність дитини з прийнятою у суспільстві супідрядністю норм, впливає на вибір нею тієї чи іншої позиції у взаємодії.

Результати розв'язання виховуючих ситуацій серед старших дошкільників піддавались кількісному та якісному аналізу.

За даними дослідження, лише 29,6% дітей можуть відповісти чесно після скоєного. Інші 70,4% схильні відвести від себе загрозу покарання (*ситуація 1*).

У загрозовій для досліджуваного *ситуації 2* його поведінка одразу змінюється. В даній, наближеній до життя дітей ситуації лише 33,4% відверто скажуть правду батькам про неприємну подію. Решта 66,6% промовчить.

У *ситуації 3*, ще більш наближеній до життя дітей, де гра і іграшки – провідні способи і засоби діяльності, тільки 33,4% відповіли, що скажуть правду про місцезнаходження іграшки і поділяться нею з друзями. Інші 66,6% дошкільників ладні сказати неправду, аби не втратити цінну для них річ.

У *ситуації 4*, коли слід проявити чесність – нечесність у ставленні до вихователя, тільки 33,3% дітей зможуть сказати неправду найбільш референтній особі – вихователю. Це саме ті діти, що нечесно повели себе в попередній ситуації з іграшкою. 40,7% дошкільників вважають за краще промовчати, 26% – скажуть правду про свою поведінку на занятті.

Відповіді на *ситуацію 5* показують, чи зможуть діти сказати неправду батькам, аби почати займатися улюбленою справою. Незважаючи на вказівку йти робити спершу доручення, 63% дошкільників спокійно візьмуться спочатку читати казки, аніж виконуватимуть ці доручення. (Батьки пішли, і звітувати про свої вчинки доведеться пізніше). Решта 37% дітей спочатку виконають доручення, а потім займуться улюбленою справою.

З відповідей до *ситуації 6* слідує, що сказати неправду у вічі батькам одразу зможуть 51,9% дошкільників. У решти (48,1%) вистачить сміливості визнати провину.

Коли мова йде (*ситуація 7*) про можливість зробити приємне собі (купити морозиво) чи згадати про інших (купити хліб для сім'ї), то 70,4% респондентів обирають перше. Переважна більшість дітей (29,6%) схильна потурбуватися насамперед про себе.

Кількість дітей, що ладні відвести від себе покарання за скоєну провину, сягає 78% дітей (*ситуація 8*). В даному випадку мотивом брехні є уникнення покарання і перенесення його на слабшого (кішку), що не зможе відповісти чи заперечити. Позитивну відповідь – зізнаються у скоєному – дали лише 22% дошкільників.

У *ситуації 9*, де у товариша впали на підлогу цукерки, 70,4% дошкільників ладні привласнити чужу звабливу річ – цукерку; 29,6% дітей стверджують, що віддадуть цукерку. Характерним для дітей цього віку є те,

що вони на 100% ідентифікували себе на малюнку з дитиною, що підняла цукерку.

У загальному вигляді, судячи з відповідей, можна говорити про рівні розвитку чесності і правдивості у дітей.

Високий рівень (18,5% дошкільників): правдивість стала звичною, усвідомленою формою поведінки дитини. Добровільно зізнається у своїх провинах, намагається виправити свої помилки. Ніколи не бере без дозволу чужі речі. Чесна.

Середній рівень (22,2% дошкільників): в основному дитина правдива; визнає нетерпимість до неправди, щиро її засуджує. У більшості випадків зізнається в своїх провинах. Виконує обіцянки, але необхідний постійний контроль з боку дорослих.

Рівень нижче середнього (33,3%): чесність і правдивість не є звичною формою поведінки дитини, виявляються ситуативно. Припускається частих порушень, знаходячи при цьому виправдання своїм провинам. У скоєних провинах зізнається лише після пред'явлення незаперечних доказів. Схильна до фантазування, нещира.

Низький рівень (22,6%). Характеризується неправдивою, нечесною і корисливою поведінкою, задрісна; свідомо говорить неправду і не відчуває при цьому докорів сумління. Не щира, не зізнається у своїх провинах, будь-що прагне приховати їх.

В цілому результати, отримані нами в ході дослідження, свідчать про те, що діти старшого дошкільного віку знайомі з правилами моралі («не кради», «не говори неправди»), але не завжди користуються ними в житті. Знати – для них не означає діяти відповідним чином. Тому, знаючи про чесність і нечесність, дошкільники спокійно ставляться до нечесних вчинків товаришів, а нерідко й самі порушують відомі їм правила моральної поведінки.

Узагальнення результатів бесіди та виховуючих ситуацій представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Стан сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку

Рівні сформованості моральних якостей	Кількість дітей (у %)
<i>Високий</i>	22,2%
<i>Середній</i>	44,5%
<i>Початковий</i>	33,3%

Як видно з таблиці 2.1, найбільша кількість старших дошкільників перебуває на низькому та середньому рівнях вихованості моральних якостей, що свідчить про недостатність у них знань щодо сутності цих якостей, недостатність уявлень про добрі й погані вчинки. Для таких дітей характерними є хибні оцінки та ставлення до відповідальної поведінки.

Отже, надзвичайно важливо забезпечити формування у дітей у навчально-виховному процесі моральних понять, які дозволяють розібратися, що добре і що погано у вчинках реальних людей (ровесників) та літературних героїв. Необхідно повсякденно тренувати дітей у моральній поведінці.

Аналіз календарного планування роботи вихователя старшої групи **закладу дошкільної освіти «»** дає підстави до висновків, що значна робота у закладі спрямована на формування в дітей моральних уявлень. Однак зазначимо недостатнє їх наповнення щодо досліджуваної проблеми. Встановлено, що діяльність вихователів дошкільного закладу традиційно зорієнтована на пізнавальний розвиток дітей і основний обсяг знань про зміст і значення моральних норм діти отримують на заняттях під час читання та обговорення творів художньої літератури (О.Журлива «Бджоли і трутень», А.Костецький «Добрий сніговик», В.Маяковський «Що погано, а що добре», В.Парамонова «Поведінка у тролейбусі», Г.Чорнобицька «Хто із нас додержав слова», К.Ушинський «Умій почекати» та ін..).

Етичні бесіди є найпоширенішим методом морального виховання дітей. Їх тематика різноманітна: «Про дружбу», «Про добро і милосердя», «Світ чарівних слів» та ін., однак не передбачає застосування набутих моральних знань у реальних життєвих ситуаціях, які спрямовані не лише на виховання окремих рис характеру, а й на вправлення дітей в моральних учинках та способах моральної поведінки. Слід зазначити, що для виховання у дітей культури поведінки, педагогами плануються сюжетно-рольові ігри, однак цей вид роботи недостатньо використовується для виховання в дітей моральних якостей. Також календарними планами періодично передбачаються ігри-драматизації, розповіді з власного досвіду, вивчення прислів'їв та приказок, розв'язання проблемних ситуацій, розваг тощо.

Ми зауважили, що у планах виокремлено окремі сюжетно-рольові ігри, спрямовані на розвиток у дітей дружніх взаємин, уміння оцінювати свою поведінку та інших, самостійно вирішувати конфліктні ситуації. Поодинокі записи стосуються виховання у дошкільників уміння надавати допомогу один одному. Епізодично плануються сюжетно-рольові ігри з виховання турботливості, чуйності, доброзичливості, співчуття, милосердя.

На підставі аналізу плану зроблено висновок про те, що запропоноване планування роботи зі старшими дошкільниками не сприятиме достатньою мірою вирішенню завдань формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Проаналізувавши й узагальнивши відповіді батьків на запитання бесіди, ми отримали наступні результати. Аналіз відповідей батьків на запитання «Чи є, на Вашу думку, ігрова діяльність дітей важливою для їх морального розвитку?», показав, що 43% опитуваних вбачають в ній позитивний вплив на моральний розвиток дітей. Проте 57% респондентів вважають, що ігрова діяльність є лише засобом розваги і ніяким чином не впливає на формування моральних якостей дошкільників.

Відповіді батьків на наступні запитання бесіди дають нам можливість зазначити, що 36% опитуваних батьків є добре обізнаними про позитивний

вплив сюжетно-рольових ігор на формування та розвиток моральних якостей їхніх дітей. 44% респондентів не вбачають в ігровій діяльності ефективного засобу впливу на формування моральних якостей. Решта (20%) зазначила, що важко відповісти.

43% опитуваних батьків стверджувально відповіли на питання «Чи може сюжетно-рольова гра запобігати негативним проявам поведінки дітей?». Респонденти зазначили, що сюжетно-рольова гра розвиває позитивні якості особистості такі, як: повага, товариськість, відповідальність, чуйність, слухняність, гуманність. 36% респондентів не розуміють, як участь дітей у грі може запобігти виникненню негативних проявів у їх поведінці. Решта респондентів (21%) обмежилася прочерком.

Отже, аналіз відповідей батьків на запитання бесіди дозволяють стверджувати, що батьки недостатньо обізнані з проблемою виховання моральних якостей дітей засобами гри. З батьками необхідно проводити відповідну роботу з виховання їх педагогічної культури щодо необхідності залучення дітей до ігрової діяльності, оскільки це сприяє формуванню моральних якостей дошкільників.

Аналізуючи дані, отримані в процесі *спостереження* за діяльністю вихователів щодо застосування гри як засобу формування моральних якостей старших дошкільників, ми з'ясували, що вихователі (100%) застосовують ігри у навчально-виховній роботі, але це переважно сюжетно-рольові ігри морально-етичного змісту. Разом з тим, ці ігри використовуються не систематично. Вихователі володіють методикою організації та проведення сюжетно-рольових ігор, створюють належні умови для ігрової діяльності (наявність ігрових осередків, навчально-розвивального середовища, достатність матеріалів, ігрового реквізиту тощо). Сюжетно-рольові ігри морально-етичного змісту мають місце в таких видах діяльності дошкільників, як: заняття, прогулянки, ігрова діяльність дітей.

З метою уточнення результатів спостереження ми провели інтерв'ювання з вихователями, яке спрямовувалося на визначення їх

компетентності щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри.

Аналізуючи результати проведеного *інтерв'ювання з вихователями*, ми з'ясували, що всі вихователі (100%) використовують ігри у навчально-виховному процесі.

Відповіді вихователів на питання анкети «Чи вважаєте Ви гру ефективним засобом формування моральних якостей дошкільників?» свідчать, що 50% респондентів вважають ігрову діяльність одним із засобів формування моральних якостей старших дошкільників, 55% вихователів не вважають ігрову діяльність ефективною щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку.

Відповіді на питання «Які види ігор Ви використовуєте з метою виховання моральних якостей старших дошкільників?» розподілилися наступним чином: дидактичні – 25%; сюжетно-рольові – 50%; театралізовані – 25%.

Відповідаючи на питання «В межах яких видів діяльності Ви використовуєте ігри морально-етичного змісту?» вихователі зазначили заняття, прогулянки.

Аналіз результатів відповідей на питання «Як часто Ви використовуєте ігри з метою виховання моральних якостей дошкільників?» 50% респондентів зазначили, що кожного тижня, 50% - за необхідністю організації навчально-виховного процесу.

З'ясовуючи відповіді вихователів щодо забезпеченості навчально-виховного процесу необхідними навчальними засобами, іграшками та іншим реквізитом для проведення ігор з виховання моральних якостей старших дошкільників 25% вихователів зазначили про добру забезпеченість, 50% - задовільну, 25% - незадовільну.

Аналізуючи результати проведеного інтерв'ювання вихователів, ми дійшли висновку, що всі педагоги усвідомлюють доцільність використання

ігор щодо виховання моральних якостей старших дошкільників у процесі різних видів діяльності.

Узагальнюючи результати проведеного спостереження за діяльністю вихователів та їх інтерв'ювання, представимо рівні сформованості компетентності вихователів щодо виховання моральних якостей старших дошкільників засобами гри (Таблиця 2.2.)

Таблиця 2.2

Рівні сформованості компетентності вихователів щодо виховання моральних якостей старших дошкільників засобами гри

Рівні сформованості компетентності вихователів	Вихователі ЗДО (у %)
<i>Високий</i>	25%
<i>Середній</i>	50%
<i>Низький</i>	25%

Тож дані констатувального етапу експерименту дали змогу сформулювати висновок про необхідність поглибленої роботи з дітьми та вихователями щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Таким чином, задля досягнення поставленої мети і розв'язання завдань констатувального етапу експерименту нами використовувались емпіричні методи, що дозволили практично дослідити окреслені в теоретичній частині педагогічні умови формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов виховання моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри

За результатами констатувального етапу експерименту ми виявили, що рівень сформованості моральних якостей старших дошкільників та рівень професійної компетентності вихователів щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку знаходиться переважно на середньому та низькому рівнях. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне провести формувальний етап експерименту.

Розроблену систему роботи радимо здійснювати у двох напрямках:

- 1) з дітьми щодо виховання їх моральних якостей засобами гри;
- 2) з вихователями щодо підвищення їх професійної компетентності з проблеми формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Робота з дітьми старшого дошкільного віку може включати:

- цикл ігор, спрямованих на формування моральних якостей старших дошкільників (*Додатки Ж, З*);

- заняття «Коли в серці живуть добринки» (*Додаток К*).

Цикл ігор.

Дидактична гра «Подорож країною хороших манер та вчинків»

Програмовий зміст: Навчити дітей навичкам спілкування, мовного етикету, культури поведінки в побуті, громадських місцях, у грі, праці; культурі діяльності, взаємовідносин; дати дітям уявлення про вчинки, навчити правильно їх оцінювати; продовжити знайомити з правилами поведінки вдома, на вулиці; уточнити і узагальнити уявлення дітей про дружбу і товаришування, чесність і правдивість; уточнити уявлення про основи культурної поведінки, про ввічливі слова, вітання, як чемну форму звертання.

Виховувати у дітей почуття милосердя, чуйність, доброзичливість, бажання допомогти стареньким, самотнім, любов і повагу до людей,

самотійність, уважність, дружні взаємовідносини; формувати вміння оцінювати добро, справедливість, щирість, як основу дружби.

На реалізацію програмового змісту спрямовувалися такі форми роботи, як зупинки «Мийдодир», «Зустрічаємо гостей», «Маленькі господарі», «Дружба і товаришування», «Мовний етикет», «Прийми правильне рішення».

Гра «Так чи ні». *Мета:* закріплювати вміння аналізувати ситуації морального вибору та оцінювати можливі альтернативи на основі відомих моральних норм.

Гра «Як учинити». *Мета:* закріплювати уявлення про різні стилі поведінки в конкретних ситуаціях морального вибору.

Гра «Вибери картинку». *Мета:* закріплювати уявлення про обов'язковість дотримання моральних норм та правил, розвивати навички аналізу конкретних проблемних ситуацій.

Гра «Добрі вчинки – погані вчинки». *Мета:* вправляти дітей в оцінюванні тих чи інших дій у ситуаціях морального вибору відповідно до категорій «добре», «погано».

Гра «Навпаки». *Мета:* стимулювати дітей до пошуку альтернативних варіантів вирішення ситуацій морального вибору.

Гра «Що буде далі?» *Мета:* вправляти дітей у розв'язанні проблемних ситуацій морального змісту.

Гра «А якби я...». *Мета:* вчити дітей знаходити рішення та формулювати наміри про ті чи інші дії в ситуаціях морального вибору.

Гра «Чому?» *Мета:* стимулювати дітей до пошуку зв'язків між поведінкою в ситуаціях морального вибору та станом учасників цих ситуацій.

Гра «Що могло статися?». *Мета:* вправляти дітей у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між учинками та переживаннями учасників ситуацій морального вибору.

Гра «Дружба починається з посмішки». *Мета:* стимулювати прихильне доброзичливе ставлення дітей один до одного.

Гра «Проганяємо злість». *Мета:* сприяти усвідомленню дітьми власних переживань та звільненню від негативних емоцій.

Гра «Автопортрети». *Мета:* сприяти усвідомленню дітьми власних якостей та властивостей, а також своїх індивідуальних відмінностей.

Гра «Будемо знайомі». *Мета:* стимулювати розвиток оцінного ставлення дітей до власних якостей та властивостей.

Гра «Я і мої друзі». *Мета:* розвивати в дітей почуття спільності та розуміння індивідуальних відмінностей між людьми.

Гра «Компліменти». *Мета:* виховувати уважне, доброзичливе ставлення дітей один до одного, розвивати уміння та бажання бачити у кожного позитивні риси.

Гра «Чарівна нитка». *Мета:* пробуджувати в дітей почуття спільності, взаємопідтримки, прихильного ставлення один до одного.

Гра «Наша казка». *Мета:* стимулювати позитивне ставлення дітей один до одного; вчити спокійно і уважно слухати співбесідника.

Гра «Казкова країна». *Мета:* виховувати навички співпраці, відчуття емоційного задоволення від спільної діяльності, позитивне ставлення й увагу один до одного.

Гра «Метелики на галявині». *Мета:* викликати у дітей задоволення від спілкування та роботи, виконаної разом; закріплювати навички співпраці та взаємодопомоги.

Гра «Можна – не можна». *Мета:* закріплювати в дітей навички самоконтролю за діями та проявами емоцій.

Заняття «Коли в серці живуть добринки».

Програмовий зміст: Сформувати у дітей основи моральності, духовності через ознайомлення їх зі змістом казки. Розвивати уяву, слухову увагу та пам'ять, зв'язне мовлення, елементи логічного мислення (аналіз, порівняння, вміння установлювати причинно-наслідкові зв'язки).

Виховувати доброту, чуйність, милосердя, співчутливість та розвивати здатність розуміти необхідність доброзичливих стосунків з ровесниками, любов і повагу до всіх ближніх (родини), друзів, бажання допомагати іншим.

Система роботи з вихователями щодо підвищення їх професійної компетентності з питання формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри.

Ділова гра «Вплив сюжетно-рольової гри на формування партнерських взаємин дошкільників» (Додаток Л).

Мета: підвищувати рівень знань і умінь вихователів при організації сюжетно-рольової гри; удосконалювати уміння знаходити вихід в складних педагогічних ситуаціях, розширювати обізнаність педагогів щодо методів та прийомів керівництва сюжетно-рольовими іграми; розвивати творчий підхід в організації і керівництві грою, підвищувати педагогічну майстерність вихователів, їх творчість.

Майстер-клас на тему: «Школа добрих вчинків» (Додаток М).

Мета: актуалізувати проблему морального виховання дошкільників серед педагогів, розширити уявлення про методи та прийоми виховання милосердя у дітей, відпрацьовувати різні варіанти педагогічно доцільної поведінки педагога під час вирішення проблемних ситуацій, інтерактивних завдань.

Оскільки, ефективність виховання у дошкільників моральних якостей залежить від професійної компетентності вихователів, ми розробили для педагогів методичні рекомендації.

Методичні рекомендації для вихователів

щодо організації сюжетно-рольових ігор морально-етичного змісту:

- спонукайте дітей ускладнювати сюжети, фантазувати, придумувати сюжет;
- поширюйте освоєння дітьми ігор з правилами (дидактичні, хороводні) та навчайте діяти у рамках спільних правил, регулюйте спільну

діяльність, здатність адекватно реагувати на успіх та невдачу, засвоєння уявлень про справедливість;

- виховуйте посидючість, зацікавленість;
- диференціюйте у дітей оцінку себе у часі та у життєвому просторі, обов'язках та правах;
- спонукайте до аналізу власних кучинків, мотивів, думок та аналізу неадекватної поведінки в різних соціальних ситуаціях;
- розвивайте здатність співвідносити свою поведінку з ідеальним еталоном, здатність осмислювати свої власні дії, передбачати реакції різних людей;
- формуйте пізнавальні мотиви, мотиви соціальної значущості, схвалення, співчуття, підтримки, самоствердження, самолюбності;
- учіть співвідносити мету з мотивом (що і заради чого виконується дія);
- вдосконалюйте вміння дітей підпорядковувати свою активність вимозі «треба»;
- формуйте одержання задоволення від долання певної міри труднощі, від розв'язування завдань оптимальної для віку складності;
- виховуйте здатність управляти емоціями;
- створюйте умови для виникнення співчуття, чуйності, почуття обов'язку, взаємодопомоги, переживання успіху – неуспіху, самолюбності тощо;
- учіть диференціювати емоційні стани за зовнішніми проявами людини (мімікою, жестами, позами, інтонацією);
- вчіть адекватно реагувати на різні життєві події, виразніше передавати у ролях людські переживання.

Педагогічні постулати, знання яких допоможе педагогу в моральному вихованні дітей подолати розрив між моральними знаннями та моральною поведінкою

1. Дотримуйтеся такого співвідношення між моральним досвідом дитини та моральними знаннями, що їй дають, коли цей досвід робить можливим використання набутих знань в поведінці.

2. Ставте перед дітьми спеціальні завдання з виділення морального змісту різноманітних учинків та вираження його у словесній формі.

3. Спонукайте дітей ставати перед собою моральні запитання і надавайте допомогу у пошуках відповідей.

5. Озбройте дітей спеціальними засобами, які потребують використання моральних знань та впровадження моральних спонукань в поведінці.

6. Навчайте дітей відповідним формам моральної (правової) поведінки.

7. Оцінюйте поведінку дітей з точки зору тих норм, якими вони бажають оволодіти.

Таким чином, за результатами констатувального етапу експерименту та виявлених рівнів сформованості моральних якостей старших дошкільників та рівнів професійної компетентності вихователів, що знаходиться переважно на середньому та низькому рівнях, ми розробили рекомендовану систему роботи за двома напрямками:

1) з дітьми щодо виховання їх моральних якостей засобами гри;

2) з вихователями щодо підвищення їх професійної компетентності з проблеми формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У дослідженні доведено, що успішне виховання моральних якостей дітей старшого дошкільного засобами гри можливе за наявності у практиці дошкільного навчального закладу таких педагогічних умов: змістове наповнення ігор; професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри.

Педагогічні умови є системотвірним компонентом системи морального виховання старших дошкільників засобами гри, оскільки цілісно забезпечують реалізацію змістових і процесуальних компонентів.

Гра містить великі можливості для формування моральних якостей особистості дошкільника, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу. Вагоме значення має змістове наповнення ігор. Відбір ігор має здійснюватися з урахуванням вікових закономірностей розвитку ігрової діяльності.

Професійна компетентність виступає показником ефективності підготовки педагога до формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку. Готовність вихователів до роботи з дітьми щодо формування їх моральних якостей характеризується сформованістю їхніх уявлень про можливості і способи використання ігрової діяльності в моральному вихованні дошкільників, володіння практичними вміннями та навичками впровадження ігрової діяльності у роботу з дітьми дошкільного віку.

Аналіз результатів експериментальної роботи дає підстави для таких висновків:

Здійснено практичне вивчення педагогічних умов виховання моральних якостей у старших дошкільників засобами гри.

Проведено педагогічний експеримент, який включав чотири етапи:

Перший етап дослідження — підготовчий, який включав підбір і розробку діагностичного інструментарію для вивчення педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Для діагностики вихованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами гри виділено такі критерії: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний. До кожного з цих критеріїв були визначені показники.

На основі зазначених критеріїв та показників визначені рівні вихованості моральних якостей старших дошкільників: високий, середній, початковий.

Діагностика рівня вихованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку проводилася за допомогою методу бесіди з дітьми (як основний метод) та розв'язання виховуючих ситуацій (як допоміжний метод).

Вивчення першої педагогічної умови – змістове наповнення сюжетно-рольових ігор щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку – здійснювалося за допомогою аналізу календарного планування вихователя як основного методу та бесіди з батьками як допоміжного.

Вивчення другої педагогічної умови – професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри – здійснювалось за допомогою спостереження як основного методу та інтерв'ювання вихователів як допоміжного.

Другий етап – констатувальний етап педагогічного експерименту, який проводився у ЗДО № 1... У межах даного етапу здійснювалося емпіричне вивчення окреслених та теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри. Експериментом було охоплено 25 дітей, 4 вихователя, 25 батьків.

Узагальнення результатів методів діагностики старших дошкільників дало можливість визначити три рівні сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку: високий рівень (22,2%); середній (44,5%); початковий (33,3%).

У ході констатувального етапу експерименту виявлено три рівні професійної компетентності вихователів щодо формування моральних

якостей старших дошкільників засобами гри: високий (25,7%); середній (50%), низький (25%).

Третій етап дослідження полягав у розробці рекомендованої системи роботи, що може здійснюватися в двох напрямках:

- 1) з дітьми щодо виховання їх моральних якостей засобами гри;
- 2) з вихователями щодо підвищення їх професійної компетентності з проблеми формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Зміст роботи з дітьми старшого дошкільного віку передбачав:

- цикл ігор, спрямованих на формування моральних якостей старших дошкільників: «Подорож країною хороших манер та вчинків», «Так чи ні», «Як учинити», «Вибери картинку», «Добрі вчинки – погані вчинки», «Навпаки», «Що буде далі?», «А якби я...», «Чому?», «Що могло статися?», «Дружба починається з посмішки», «Проганяємо злість», «Автопортрети», «Будемо знайомі», «Я і мої друзі», «Компліменти», «Чарівна нитка», «Наша казка», «Казкова країна», «Метелики на галявині», «Можна – не можна»;
- заняття «Коли в серці живуть добринки».

З метою підвищення професійної компетентності вихователів щодо виховання моральних якостей у старших дошкільників засобами гри було проведено: ділова гра «Вплив сюжетно-рольової гри на формування партнерських взаємин дошкільників», майстер-клас на тему: «Школа добрих вчинків»; розроблено методичні рекомендації та словничок моральності.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведення дослідження згідно з визначеними завданнями ми зробили такі висновки.

За першим завданням.

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри встановлено, що вона є актуальною, недостатньо розробленою і викликає стійкий інтерес до неї представників різних галузей психолого-педагогічної науки.

2. Проблема морального становлення молодого покоління постійно перебуває в центрі уваги вчених. Теоретичні основи виховання у дошкільників моральних якостей знайшли висвітлення в працях сучасних психологів та педагогів І.Беха, Л.Божович, І.Зверєвої, О.Киричука, Б.Кобзаря, О.Кононко, В.Кузя, І.Мар'єнка, В.М'ясищева, О.Скрипченка, М.Стельмаховича, О.Сухомлинської, К.Чорної та інших.

3. Методологічні засади системного підходу до вдосконалення морального виховання дітей та молоді, виховання моральних якостей особистості на основі народної педагогіки, формування у дітей умінь і звичок суспільної поведінки, гуманних взаємовідносин у різних видах діяльності знайшли відображення у працях В.Білоусової, І.Зязюна, В.Киричок, В.Оржеховської, В.Постового, Л.Степаненко та інших.

4. Останнім часом здійснено ряд досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми. Це насамперед, дослідження організації краєзнавчо-пошукової роботи (М.Соловей); методик формування гуманістичних цінностей (В.Лопатинська, В.Матіяш), національної самосвідомості особистості (Т.Бондаренко, Г.Гуменюк); патріотичних почуттів (Є.Франків); творчих здібностей (А.Сиротенко).

5. У результаті вивчення наукових джерел із проблеми дослідження уточнено сутність і зміст поняття «моральна якість», яка розглядається як сукупність психічних станів, процесів і властивостей. Вона є складним

цілісним психічним утворенням у структурі особистості дошкільника, що охоплює його потребнісно-мотиваційну, інтелектуально-почуттєву й поведінково-вольову сфери. Ця якість є динамічною системою, змістові й структурні складові якої безперервно розширюються, збагачуються й об'єднуються в більш складні особистісні утворення.

6. Установлено, що основними моральними якостями дошкільника є: відповідальність, самостійність, колективізм, дисциплінованість, мужність, принциповість, скромність, бережливість. Ці якості не успадковуються від батьків, а формуються в процесі різних видів практичної діяльності дошкільників.

За другим завданням.

1. Встановлено, що у реалізації завдань виховання моральних якостей дошкільників ефективним є використання різних ігор (сюжетно-рольових, дидактичних, театралізованих, творчих тощо). Вчені розглядають гру як діяльність, у якій дитина спочатку на емоційному, а потім на інтелектуальному рівні засвоює всю систему людських взаємин, ознайомлюється з великим діапазоном людських почуттів й взаєностосунків, вчиться розрізняти добро і зло.

2. Через сюжет гри педагог повинен вводити в сферу уявлення дитини знання про норми громадської поведінки. Варіювання сюжету гри сприяє більш глибокому проникненню дитини в моральні норми не тільки з боку знань, але і з боку розвитку моральних якостей самої дитини. Ігрові взаєностосунки виступають у ролі добровільних тренувань, шляхом яких дошкільник засвоює морально-етичні норми поведінки.

За третім завданням.

1. З'ясовано, що ефективність формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри залежить від таких педагогічних умов: змістове наповнення ігор; професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри.

2. Під *змістом гри* розуміють те, що відтворюється дитиною як центральний характерний момент діяльності і стосунків між дорослими. Дитина відображає в грі предметну трудову діяльність дорослих (приготування їжі, ремонт квартири) або стосунки між людьми і суспільну суть їх діяльності (лікар уважно вислуховує своїх пацієнтів, призначає лікування). Сюжет – це та область дійсності, що відтворюється в грі. Сюжети ігор дітей надзвичайно різноманітні і відображають конкретні умови їх життя (соціально - історичні, побутові, тощо).

3. На основі аналізу різних підходів ми з'ясували, що *професійна компетентність вихователя* – характеристика теоретичної та практичної підготовленості фахівця до здійснення педагогічної діяльності, яка представлена сукупністю загальнопедагогічних, спеціальних, технологічних, комунікативних і рефлексивних компетенцій, що виражається у здатності самостійно, відповідально, ефективно виконувати певні трудові функції.

4. Для здійснення ефективного керівництва іграми вихователь повинен володіти такими вміннями: *аналітичними* (вміння аналізувати і оцінювати рівень розвитку ігрової діяльності кожної дитини та групи в цілому; вміння аналізувати й оцінювати конкретну сюжетно-рольову гру); *проектувальними* (вміння проектувати рівень розвитку ігрової діяльності, планувати прийоми керівництва, проектувати розвиток конкретної сюжетно-рольової гри); *інформаційними* (вміння підбирати матеріал для забезпечення вражень дітей, передавати його дітям у доступній для них формі, викликати інтерес до нього, бажання відобразити його в іграх); *організаторськими та комунікативними* (вміння стимулювати дітей домовлятися про початок гри, вибирати тему, обговорювати план гри, підбирати і виготовляти необхідне обладнання, іграшки та предмети, що їх замінюють).

5. З метою практичної перевірки педагогічних умов формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри нами проведений педагогічний експеримент, який проходив в чотири етапи: підготовчий, констатувальний, формувальний та контрольний. Експеримент проводився на

базі ДНЗ «Берізка» смт. Семиполки Київської області. Експериментом було охоплено 52 дитини (25 дітей КГ та 27 дошкільників ЕГ), 4 вихователя, 67 батьків.

6. Для експериментального вивчення педагогічних умов виховання моральних якостей старших дошкільників було використано комплекс методів, а саме: бесіда з дітьми, розв'язання виховуючих ситуацій, бесіда з батьками, аналіз календарного планування вихователя, спостереження за виявом професійної компетентності вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри, інтерв'ювання вихователів.

7. У ході експериментального дослідження з'ясовано, що найбільша кількість старших дошкільників перебуває на низькому (33,3% дітей) та середньому (44,5% дітей) рівнях вихованості моральних якостей. Це свідчить про недостатність у старших дошкільників знань щодо сутності моральних якостей, уявлень про добрі й погані вчинки. Для таких дітей характерними є хибні оцінки та ставлення до відповідальної поведінки.

Виявлено три рівні сформованості компетентності вихователів щодо виховання моральних якостей старших дошкільників засобами гри: високий (25%), середній (50%), низький (25%). Експериментальне дослідження показало, що проблема виховання моральних якостей старших дошкільників засобами гри потребує додаткової уваги.

За четвертим завданням.

1. Нами розроблена рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов виховання моральних якостей у старших дошкільників засобами гри, яку варто здійснювати у двох напрямках:

1) з дітьми старшого дошкільного віку щодо виховання їх моральних якостей. Вона включала в себе: цикл ігор, заняття «Коли в серці живуть добринки»;

2) з вихователями щодо підвищення їх професійної компетентності з питання формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри. Даний напрямок може включати проведення ділової гри «Вплив сюжетно-

рольової гри на формування партнерських взаємин дошкільників» та майстер-класу на тему: «Школа добрих вчинків»; розробку методичних рекомендацій та словника моральності.

Проте, виконане дослідження не претендує на вичерпне розв'язання проблеми формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку. Перспективи подальших досліджень цієї проблеми вбачаються в обґрунтуванні взаємодії ЗДО та сім'ї у формуванні моральних якостей дошкільників у процесі трудової діяльності; експериментальному дослідженні виховання моральних якостей дошкільників засобами казки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Вчись граючись: навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят : Для вихователів дитячих садків та батьків. К. : Томіріс, 1995. 112 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти: Науковий керівник: А. М. Богуш. К.: Видавництво, 2019. 26 с.
3. Богуш А. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш; Науково-дослідний центр з проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи АПН України, Луганський нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
4. Бурова А. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 255с..
5. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. М.: Эксмо, 2003. 512 с.
6. Гагарін М.І. Механізм формування морально-естетичних почуттів молодших школярів засобами народної творчості // *Збірник науковиз праць УДПУ*. К.: Науковий світ, 2002. С. 36-41.
7. Гагарін М.І. Морально-естетичні почуття як провідна складова емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів // *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць УДПУ*. К.: Міленіум, 2006. Випуск 16. С. 67-74.
8. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376с.
9. Дзюба П. П. Виховуємо моральні якості : навчальний посібник. Х. : Основа : "Тріада+", 2007. 128 с.

10. Домбровська Л. Морально-естетичні основи виховання дітей у процесі навчання // *Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал*. – 2004. Вересень № 3-4 (29-30). С. 94 – 97.

11. Калуська Л. Поспішаймо закладати моральний фундамент // *Дошкільне виховання: Науково-методичний журнал для педагогів і батьків*. 2006. N7. С. 13-15.

12. Кононко О.Л. Розвинена воля – важлива складова особистісної компетентності дошкільника // *Вихователь-методист* 2016. №2, С.42-46; № 3.С 15 -22.

13. Корнієнко І. Г. Психологічні аспекти морально-етичного виховання дошкільників // *Дошкільний навчальний заклад*. 2007. N7. С. 2-9.

14. Кравчук Л. Сюжетно-рольова гра – школа моралі для дитини дошкільного віку // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. №8. С.29-34.

15. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів // *Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер.* Харків: ОВС, 2002. С. 3-8.

16. Лохвицька Л. Психолого-педагогічна підготовка фахівців дошкільної освіти до процесу морального виховання дітей // *Рідна школа: щомісяч. наук.-пед. журн.* 2012. № 11. С. 70-74.

17. Москалець В. П. Основний психологічний зміст та розвивально-особистісний потенціал ігрової діяльності] // *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 10. С. 1-8.

18. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : [навч.-метод. посібник] / За аг. Ред. Г.С.Тарасенко. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. 320 с.

19. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко,

О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К. : Українська академія дитинства, 2017. – 80 с.

20. Павелків Р. В. Дитяча психологія : [навч. посіб. для студентів вищих навч.закл.] / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. К. : Академвидав, 2008. 432 с.

21.Пихтіна Н.П. Теорія і методика ігрової діяльності дітей. Навчальний посібник / Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – 237с.

22.Поніманська Т. Моральність має бути свідомою // *Дошкільне виховання : Науково-методичний журнал для педагогів і батьків*. 2013. N 8. С. 3-5.

23.Психологія: [підручник] / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 2000. – 558с.

24. Рувинский Л. И. Самовоспитание личности / Л. И. Рувинский. - М. : Мысль, 1984. – 140 с.

25. Саяпіна С. Дослідження проблем морального виховання дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці (50-80-ті рр. ХХ ст.) / С. Саяпіна, Т. Грищенко // *Історико-педагогічний альманах : Наукове видання*. - 2013. - N 1. - С. 13-18.

26. Семушина Л.Г. Исследование профессиональных функций воспитателя дошкольного учреждения / Л.Г.Семушина // *Совершенствование подготовки специалистов дошкольного профиля*. – М.: МГПИ, 1982. – С. 87.

27. Сухомлинський О.В. Духовний світ школяра / О.В.Сухомлинський //

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностичні можливості використання у роботі емпіричних методів дослідження педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри

Предмет дослідження	Методи дослідження
Стан сформованості моральних якостей к дітей старшого дошкільного віку	<i>Бесіда з дітьми як основний метод; Розв'язування педагогічних ситуацій як допоміжний метод</i>
Характеристика педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами гри	
Змістове наповнення сюжетно-рольових ігор щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку	<i>Аналіз календарного планування вихователя як основний метод; бесіда з батьками як допоміжний метод.</i>

Професійна компетентність вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників засобами гри	<i>Спостереження за виявом професійної компетентності вихователя щодо формування моральних якостей старших дошкільників як основний метод; інтерв'ювання вихователів як допоміжний метод.</i>
--	---

Додаток Б

БЕСІДА

для дітей старшого дошкільного віку

1. Чи є у тебе товариші?
2. Де ти познайомився зі своїми друзями?
3. До кого з друзів ти проявляєш прихильність (любов)?
4. За що ти поважаєш своїх друзів?
5. Які якості твого друга (подруги) тобі подобаються?
6. Чи сварився ти зі своїми друзями? Якщо так, з якої причини?
7. Як ти розумієш, що таке «добрий вчинок»?
8. Що таке «поганий вчинок»?
9. У які ігри ти любиш грати?
10. Яких героїв: з негативними чи позитивними рисами тобі до вподоби наслідувати?
11. Яку роль ти виконуєш у грі: спостерігача, виконавця головної ролі, виконавця другорядної ролі?

Додаток В

Основний перелік питань для бесіди з батьками

Мета: визначити роль ігор у процесі формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в умовах сім'ї.

1. Чи є на Вашу думку, ігрова діяльність дітей важливою для їх морального розвитку?
2. Чи підтримуєте ви дітей у занятті такою діяльністю?
3. Чи залучаються діти до ігрової діяльності вдома?
4. Які сюжетно-рольові ігри використовуються в родині?
5. Які моральні якості особистості дитини можуть бути сформовані засобами сюжетно-рольової гри?
6. Чи можуть сюжетно-рольові ігри запобігати негативним проявам поведінки дітей?

Додаток Г**БЛАНК**

спостереження за діяльністю вихователя щодо використання гри як засобу формування моральних якостей старших дошкільників

Предмет спостереження Вид діяльності дітей	Наявність ігор морально-етичного змісту у навчально-виховному процесі ст.дошк.гр.	Вміння вихователя використовувати ігри морально-етичного змісту	Роль педагога на різних етапах гри	Створення умов для проведення ігор
<i>Заняття</i>				
<i>Ігрова діяльність</i>				

<i>Праця</i>				
<i>Прогулянка</i>				
<i>Повсякдення побутова діяльність, пов'язана з режимом дня</i>				
<i>Театралізована діяльність</i>				

Додаток Д

Використання ігор щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку

Перелік запитань для інтерв'ю з вихователями

1. Чи мають місце ігри у Вашій навчально-виховній роботі?
2. Чи вважаєте Ви гру ефективним засобом формування моральних якостей дошкільників?
3. Які види ігор Ви використовуєте з метою виховання моральних якостей старших дошкільників?
 - дидактичні
 - творчі
 - сюжетно-рольові
 - рухливі
 - народні
 - театралізовані
4. В межах яких видів діяльності Ви використовуєте ігри морально-етичного змісту?
5. Як часто Ви використовуєте ігри з метою виховання моральних якостей дошкільників?
 - кожного тижня
 - за необхідністю організації навчально-виховного процесу

5. Як забезпечений навчально-виховний процес необхідними навчальними засобами, іграшками та іншим реквізитом для проведення ігор щодо виховання моральних якостей старших дошкільників?

- добре
- задовільно
- незадовільно

Додаток Ж

ПОДОРОЖ КРАЇНОЮ ХОРОШИХ МАНЕР ТА ВЧИНКІВ
(дидактична гра з морально-етичного виховання для дітей старшого дошкільного віку)

Програмовий зміст: Навчити дітей навичкам спілкування, мовного етикету, культури поведінки в побуті, в громадських місцях, у грі, у праці; культурі діяльності, взаємовідносин; дати дітям уявлення про вчинки, навчити правильно їх оцінювати; продовжити знайомити з правилами поведінки вдома, на вулиці; уточнити і узагальнити уявлення дітей про дружбу і товаришування, чесність і правдивість; виховувати дружні взаємовідносини, формувати вміння оцінювати добро, справедливість, щирість, як основу дружби; уточнити уявлення про основи культурної поведінки, про ввічливі слова, вітання, як чемну форму звертання.

Вчити користуватись – мовними формами. Виховувати бажання бути привітним і чесним. Вчити дитину чітко й зрозуміло викладати свою думку, не перебивати розмову, говорити спокійно, володіючи голосом, не засмічувати мову словами – паразитами, спокійно й скромно триматись під час розмови.

Виховувати у дітей почуття милосердя, чуйність, доброзичливість, бажання допомогти стареньким, самотнім, самотнім, любов і повагу до людей, самостійність, уважність, повагу до ровесників і дорослих. Розвивати мислення увагу, волю.

Закріпити знання правил поведінки в побуті (сервіровка столу) та культурно – гігієнічних навичок (щоденне вмивання, чищення зубів, миття рук з милом, і т.д.)

Засвоїти правила: не ламати іграшок, не рви книжок, не малюй на сторінках книги, якщо розірвана книга – підклей. Виховуємо бережливість і турботу про спільне майно.

Культурно – гігієнічні навички.

Чистота і охайність – окраса культурної людини:

- щоденне вмивання, чищення зубів зранку і на ніч;
- миття рук перед їдою, після користування туалетом; після всякого забруднення;
- тримати нігті в чистоті, акуратно підстриженими;
- користуватися носовичком, гребінцем.

Культура поведінки в побуті

Важливе місце у вихованні культури поведінки в побуті займає поведінка за столом:

- допомагати дорослим сервірувати стіл;
- за стіл сідати чистим, акуратним;
- не сідати за стіл в шапці;
- не класти лікті на стіл;
- не витягувати ніг;
- їсти беззвучно, із закритим ротом;
- помішуючи в чашці не калатати ложечкою;
- вміти користуватись виделкою, ножем, серветкою;
- після їжі висловлювати щиру подяку;
- хлопчик допомагає дівчинці сісти за стіл і встати.

Культура діяльності

Бути бережливим, турботливим до своїх речей, іграшок – не важко, значно важче проявляти піклування про спільні речі:

- не ламай іграшок, в них вкладена праця людей;
- у кожної іграшки своє місце;
- поламані іграшки треба ремонтувати;
- не можна м'яти, рвати, писати чи малювати на сторінках книжок;
- якщо книга розірвана, її треба підклеїти.

Хід гри:

Вихователь пропонує дітям незвичайну подорож по «Країні хороших манер та вчинків». Діти обирають вид транспорту (повітряний, водний чи наземний) і вирушають. На шляху в них трапляються різні зупинки із завданнями, виконуючи які можна продовжувати подорож. Чим далі будуть діти подорожувати, тим цікавіші і складніші будуть завдання.

Зупинка «Мийдодир»

Завдання: діти повинні вибрати предметні картинки, на яких зображені предмети, необхідні для дотримання санітарно – гігієнічних навичок (мило, зубна щітка, рушничок та ін.)

Зупинка «Зустрічаємо гостей»

Завдання: діти повинні закріпити правила сервіровки столу: дивлячись на дві майже однакові картинки, порівняти їх і розповісти, на якій із них правильно розміщені предмети для сервіровки столу (ложка, виделка, ніж, чашка з блюдцем та ін.) і для чого вони **призначені**.

Зупинка «Маленькі господарі»

Завдання: діти повинні уважно розглянути сюжетні картинки і оцінити поведінку хлопчиків. Чи правильно вони роблять? (Один ріже ножицями книжку, а інший підклеює книгу).

Зупинка «Дружба і товаришування»

Завдання: діти розповідають коротко про своїх друзів і товаришів, а потім, узагальнюючи почуте, вихователь пропонує дві ілюстрації, діти розглядають їх і висловлюють свої враження від побаченого на картинках, оцінюють вчинки.

Зупинка «Мовний етикет»

Завдання: дітям знову ж пропонується розглянути два малюнки – обличчя дівчинки усміхнене і обличчя суворе, зле – і визначити, які слова вживають обидві дівчинки і з чим це можна порівняти. Наприклад: «квіти, сонечко» – це лагідні, ввічливі слова, спокійний голос; «грім, блискавка, колючки» – це гучний голос, погані слова, засмічена мова.

Зупинка «Прийми правильне рішення»

Завдання: діти розглядають дві сюжетні картинки, але розв'язки ситуації не бачать, потім міркують і розповідають, як, на їхню думку, закінчиться цей випадок з вазою. Чи правильно діти придумали. Вихід із ситуації, покаже третя сюжетна картинка. Закінчення гри, підсумок вихователя.

Рекомендована література за проблемою досвіду:

1. Андрусич Н. На порозі перемін // Дошкільне виховання. – 2001. – №3.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1999.
3. Кулачківська С. Навіщо дошкільняті перехідний вік // Дошкільне виховання. - 2001. – №5.
4. Коментатор до базового компонента дошкільної освіти в Україні. – К., 2003.
5. Організація та зміст навчально-виховного процесу в ДНЗ // Методичні рекомендації ПОППУ, 2005..
6. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність. – Хмельницьк, 2002.

ЦИКЛ ІГОР

для дітей старшого дошкільного віку

«ТАК ЧИ НІ»

Виховні завдання. Закріплювати вміння аналізувати ситуації морального вибору та оцінювати можливі альтернативи на основі відомих моральних норм.

Матеріал. Сюжетні малюнки з зображенням проблемних ситуацій.

Хід гри

Вихователь демонструє малюнок й описує зображену проблемну ситуацію, наприклад: «Дівчинка гралася м'ячем, раптом він закотився в калюжу. Як не намагалася дівчинка, а дістати його не могла. У цей час поряд із нею опинився ти. Побачив, що сталося, засміявся та пішов далі... Так чи ні?» або «... Побачив, що сталося, взяв палицю, викотив нею м'яча з калюжі та подав його дівчинці... Так чи ні?».

Доцільно описувати альтернативні вчинки в одній і тій самій ситуації. При одноразовому проведенні гри слід використовувати кілька ситуацій аналогічного змісту, тобто таких, в яких зображено ситуації, що вирішуються на основі одного і того ж правила. (Наприклад, до правила «Допомагай усім, кому потрібна допомога» добираються малюнки: дівчинка не може дістати м'яча з калюжі; бабуся несе важкі валізи; хлопчик розсипав кошик яблук тощо). У кінці гри робиться підсумок: «Діти, якщо поряд із вами комусь буде потрібна допомога, ви обов'язково допоможете... Так чи ні?». При повторних

проведеннях добирають малюнки за змістом інших правил чи моральних норм.

«ЯК УЧИНТИ»

Виховні завдання. Закріплювати уявлення про різні стилі поведінки в конкретних ситуаціях морального вибору.

Матеріал. Сюжетні малюнки з зображенням проблемних ситуацій морального змісту.

Хід гри

Дорослий пропонує розглянути малюнок та описує зображену проблемну ситуацію: «Наталка їхала з гірки на санчатах. Санчата перевернулись, і дівчинка впала. Сашко і Максим побачили, що сталося з дівчинкою. Як учинити хлопчикам: засміятися та йти далі чи допомогти Наталочці піднятися? (Висловлюється кожен бажаючий.) А чому треба вчинити саме так?». Після розгляду кількох ситуацій аналогічного змісту вихователь підводить дітей до висновку: «Як учинити, коли бачиш, що хтось потрапив у біду?». При повторних проведеннях гри закріплюються інші норми та правила поведінки.

«ВИБЕРИ КАРТИНКУ»

Мета: закріплювати уявлення про обов'язковість дотримання моральних норм та правил, розвивати навички аналізу конкретних проблемних ситуацій.

Матеріал. Роздаткові набори сюжетних малюнків морального змісту.

Хід гри

Діти розглядають малюнки та обговорюють їх один з одним. Потім дорослий називає правила, наприклад: «Будь уважним до інших». Гравці знаходять у себе малюнки, сюжет яких відповідає змісту названого правила і показують їх один одному та вихователю. Можна обговорити вибір дітей: «Чому ти показуєш саме цей малюнок?», «Що робить хлопчик...?» тощо.

«ДОБРІ ВЧИНКИ – ПОГАНІ ВЧИНКИ»

Мета: вправляти дітей в оцінюванні тих чи інших дій у ситуаціях морального вибору відповідно до категорій «добре», «погано».

Варіант 1

Матеріал. Демонстраційний набір парних сюжетних малюнків морального змісту; виготовлені з кольорового картону картки у формі серця (червона і синя картки кожному з гравців).

Хід гри

Гра проводиться по підгрупах або з усією групою дітей. Дорослий по черзі показує малюнки. Діти розглядають та оцінюють зображені на них вчинки: позитивний – піднімають картку «червоне серце», негативний – «синє

серце». Бажано коментувати вибір дітей: «Чому Наталка підняла «синє серце»?», «Як ти вважаєш, чому цей учинок правильний?» тощо.

Варіант 2

Матеріал. Парні сюжетні малюнки морального змісту.

Хід гри

Гра проводиться індивідуально чи в парах. Дитині (чи дітям) пропонують розглянути малюнки та розділити їх на дві групи: в одну – відкласти картинки, на яких зображено хороші вчинки, а в другу – погані. У кінці гри вибір дитини (дітей) обговорюється.

«НАВПАКИ»

Мета: стимулювати дітей до пошуку альтернативних варіантів вирішення ситуацій морального вибору.

Матеріал. Набір із трьох іграшок (три ляльки; три ведмедики; котик, песик, півник тощо).

Хід гри

Використовуючи дві іграшки, вихователь демонструє дітям негативний варіант поведінки в ситуації морального змісту, супроводжуючи показ відповідною розповіддю. Наприклад, одна лялька грається іграшками, а поряд із нею сидить інша лялька, їй сумно, у неї немає іграшок. Потім запитує у дітей, чи подобається їм поведінка першої ляльки, яка не помічає, що комусь сумно, не запрошує подругу до гри. Після оцінювання вчинку педагог пропонує гравцям сказати, як слід учинити, щоб було правильно. Використовуючи третю іграшку, один із бажаних демонструє позитивний учинок.

«ЩО БУДЕ ДАЛІ?»

Мета: вправляти дітей у розв'язанні проблемних ситуацій морального змісту.

Хід гри

Вихователь пропонує дітям заплющити очі і вирушити з ним в уявну подорож по вулицях нашого міста: «Ми вийшли за ворота дитячого садочка. Ось будинки, ось дерева. Вулицею їдуть машини... Неподалік від нас бабуся йде з валізою. Раптом у нас на очах валіза порвалася і з неї висипалася та розкотилася по доріжці картопля. Що буде далі? (Діти висловлюються. Вихователь спрямовує їх відповіді в необхідному напрямку). Молодці, допомогли бабусі, тепер йдемо далі. Ось ми в парку, йдемо алеєю, перед нами – вузький місточок через струмок. Удвох ним не пройти. А з іншого боку – жінка з коляскою, вона теж хоче перейти через струмок. Що буде далі?...». Зміст розповіді вихователь визначає залежно від набутого дітьми досвіду. Важливо викладати сюжет емоційно, намагаючись передати напруженість проблемної ситуації та стан її учасників.

«А ЯКБИ Я...»

Мета: вчити дітей знаходити рішення та формулювати наміри про ті чи інші дії в ситуаціях морального вибору.

Хід гри

Діти і дорослий розташовуються на килимку, сівши колом. Вихователь починає речення, наприклад: «Якби я знайшла рукавичку на дорозі, я б ...»,

«Якби я побачила стареньку бабусю з валізами, я б ...» або «Якби я дізналась, що мій друг хворіє, я б ...» тощо. Діти один за одним продовжують речення, називають свій варіант поведінки в запропонованій ситуації. У тому випадку, якщо відповідь суперечить моральним нормам, вихователь переадресовує речення наступному гравцеві: «А якби ти...?». Якщо й далі звучить небажана відповідь, вихователь сама пропонує позитивну альтернативу: «А якби я побачила розкидані іграшки, я прибрала б їх...». Головне, у перебігу гри уникати оцінювання відповідей дітей, приймаючи всі запропоновані ними варіанти.

«ЧОМУ?»

Мета: стимулювати дітей до пошуку зв'язків між поведінкою в ситуаціях морального вибору та станом учасників цих ситуацій.

Матеріал. Сюжетні малюнки та ілюстрації до літературних творів, відомих дітям.

Хід гри

Діти розглядають малюнки та вибирають ті з них, що здаються їм найбільш цікавими. Вихователь спонукає до обговорення: «Чому мама посміхається?», «Чому хлопчик так тримає м'яч?», «Чому у дівчинки таке обличчя?». У разі потреби дорослий спрямовує увагу малят на моральний аспект зображеного сюжету: «Мені здається, що хлопчик дуже засмучений. Що могло статися?». При необхідності пропонує власний варіант відповіді на запитання «Чому?».

«ЩО МОГЛО СТАТИСЯ?»

Мета: вправляти дітей у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між учинками та переживаннями учасників ситуацій морального вибору.

Матеріал. Демонстраційний набір піктограм.

Варіант 1

Хід гри

Дві або три піктограми розміщуються на стенді. Вихователь пропонує гравцям придумати розповідь про дитину, чиє обличчя вони бачать на малюнках: «Що могло статися? Чому так змінювався вираз обличчя?» тощо. Важливо, щоб розповідь мала моральний зміст, тому вихователь бере участь у грі нарівні з дітьми, за допомогою підказок, навідних запитань спрямовує хід думок учасників гри, об'єднує окремі висловлювання в один сюжет.

Варіант 2

Хід гри

Гра проводиться аналогічно, але в розповіді, що складається за сюжетом карток, беруть участь дві чи три особи з різним настроєм. Вихователь починає гру словами: «Ми побачили на майданчику двох дівчаток. Як їх звати? В однієї було таке обличчя, а в іншої – ось таке. Що могло статися на майданчику? Чому у дівчаток такі вирази обличчя?».

«ДРУЖБА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ПОСМІШКИ»

Мета: стимулювати прихильне доброзичливе ставлення дітей один до одного.

Хід гри

Діти сідають колом. Кожен гравець один за одним повертається до сусіда, тисне йому руку і дарує свою добру, привітну посмішку. Добре, якщо дорослий виконує вправу разом із дітьми. На завершення доречним буде читання віршів:

*Я всміхаюсь сонечку:
– Здрастуй, золоте!
Я всміхаюсь квітоньці:
– Хай вона цвіте.
Я всміхаюсь дощику:
– Лийся, мов із відра!
Друзям усміхаюся,
Зичу їм добра.
М. Познанська*

*Усміхнися всім навколо:
небу, сонцю, квітам, людям.
І тоді обов'язково
день тобі – веселим буде.
А. Костецький*

«ПРОГАНЯЄМО ЗЛІСТЬ»

Мета: сприяти усвідомленню дітьми власних переживань та звільненню від негативних емоцій.

Матеріал. Папір, олівці чи фломастери (кожному учаснику гри); коробочка невеликого розміру або пластиковий мішечок.

Хід гри

На початку гри слід поговорити з дитиною про негативні почуття, що виникали у неї сьогодні: чи не сердилась вона, чи не ображалась на кого-небудь. При груповому проведенні можна запропонувати учасникам заплющити очі та пригадати свій настрій, відчуті зміни в ньому. Потім кожен малює «свою злість». А завершивши малюнок – рве його на дрібні шматочки, що складають в коробочку (чи мішечок). Коли це зроблять всі учасники гри, вихователь заклеює її (зав'язує мішечок) і виносить на смітник: «Ми викинули геть все погане, а добре – залишили собі». Тренінг доцільно проводити на початку спільної діяльності дітей чи перед самостійними іграми.

«АВТОПОРТРЕТИ»

Мета: сприяти усвідомленню дітьми власних якостей та властивостей, а також своїх індивідуальних відмінностей.

Матеріал. Папір, кольорові олівці чи фломастери (кожному учаснику гри).

Хід гри

Гравцям пропонують подумати та намалювати свої портрети або картинки про себе і своє життя. По завершенню влаштовується виставка автопортретів «Я та інші діти». Діти разом із вихователем розглядають малюнки, намагаючись впізнати один одного. Кожен бажаючий розповідає, що він намалював і чому.

«БУДЕМО ЗНАЙОМІ»

Мета: стимулювати розвиток оцінного ставлення дітей до власних якостей та властивостей.

Хід гри

Вихователь привертає увагу учасників гри до однієї дитини, пропонує уявити, що вона сьогодні вперше прийшла до нас у групу: «Давайте познайомимось із дівчинкою і спробуємо дізнатися про неї щось цікаве...». Спочатку дитина розповідає про себе сама, що забажає. Дорослий при потребі

допомагає, спрямовуючи розповідь за допомогою запитань, наприклад: «Хто твої найкращі друзі?», «Як ти допомагаєш мамі?», принагідно схвалює дитину. Потім до розмови приєднуються діти, ставлячи дівчинці різноманітні запитання. На завершення гри вихователь звертається до всіх дітей із запитанням, що вони дізнались про свого друга.

«Я І МОЇ ДРУЗІ»

Мета: розвивати в дітей почуття спільності та розуміння індивідуальних відмінностей між людьми.

Матеріал. Альбом фотознімків дітей групи.

Хід гри

Дорослий запрошує дітей до розмови про себе, про своїх друзів, зацікавлює фотознімками, пропонує розповісти, що на них зображено. За допомогою навідних запитань спонукає дитину до оцінки її власних якостей та властивостей (як позитивних, так і негативних), а також на якості інших. Важливо в перебігу гри підкреслювати позитивне, акцентуючи на цьому увагу, про свої недоліки нехай малюк говорить сам.

«КОМПЛІМЕНТИ»

Мета: виховувати уважне, доброзичливе ставлення дітей один до одного, розвивати уміння та бажання бачити у кожного позитивні риси.

Хід гри

Діти сідають колом, тримаючись за руки. Дивлячись в очі сусіду, говорять йому щось приємне, хвалять його. А він, у свою чергу, дякує за ці слова і дарує комплімент сусіду з іншого боку. Дорослий може підказати або запропонувати свій комплімент. При повторному проведенні можна використати яскравий м'яч чи повітряну кульку, що діти передаватимуть один одному разом із компліментами. Завершує гру вихователь, який дарує свій комплімент усій групі.

«ЧАРІВНА НИТКА»

Мета: пробуджувати в дітей почуття спільності, взаємопідтримки, прихильного ставлення один до одного.

Матеріал. Клубок яскравої міцної нитки (товстої).

Хід гри

Діти і вихователь сідають колом. Дорослий, обмотавши нитку навколо пальця, ставить будь-яке питання дитині, яка сидить поряд, і передає їй клубок (наприклад: «Із ким ти любиш гратися?», «Як ти бавиш меншого братика?», «Що ти подаруєш мамі на свято?» тощо). Дитина, в свою чергу, обмотує ниткою пальчик, дає відповідь і ставить запитання своєму сусіду. Коли клубок повертається до рук вихователя, він запитує, яка фігура вийшла з ниточки, чому?

«НАША КАЗКА»

Мета: стимулювати позитивне ставлення дітей один до одного, почуття спільності; вчити спокійно і уважно слухати співбесідника.

Матеріал. Іграшки (для кожного учасника гри).

Хід гри

Кожен учасник гри вибирає собі іграшку. Дорослий пропонує придумати казку про пригоди іграшок, починає її (наприклад: «Колись давно

і дуже далеко було велике місто, в якому жили одні іграшки... Одного разу...»), а діти продовжують, розповідаючи кожен про свою іграшку. Вихователь допомагає об'єднати окремі епізоди в один сюжет, допомагає гравцям, які відчують труднощі, придумує закінчення казки. Завершується гра запитанням: «Чи цікава вийшла у нас казка? Чи сподобалась вона вам?». Діти аплодують самі собі. Потім доцільно запропонувати погратися іграшками, відтворити їх казкові пригоди. При повторному проведенні можна скласти казку про 1-2 персонажів, а діти придумуватимуть різні пригоди.

«КАЗКОВА КРАЇНА»

Мета: виховувати навички співпраці, відчуття емоційного задоволення від спільної діяльності, позитивне ставлення й увагу один до одного.

Матеріал. Великий аркуш паперу, фарби, пензлики, серветки.

Хід гри

Дорослий пропонує дітям разом намалювати картину, що називатиметься «Казкова країна». Для цього на одному великому аркуші кожен малюватиме, що захоче. Вихователь теж малює разом із дітьми. У процесі малювання за допомогою запитань, підказок, порад бажано стимулювати спілкування дітей один з одним. По закінченню картина обговорюється. Можна скласти колективну розповідь за її змістом. Важливо відмітити, що такою гарною вона вийшла завдяки дружній, спільній роботі всіх дітей. При повторних проведеннях пропонується нова тематика, наприклад, «Подорож у підводному царстві», «На далекій планеті», «Наш садочок» тощо. Теми малюнку можуть придумувати і самі діти.

«МЕТЕЛИКИ НА ГАЛЯВИНІ»

Мета: викликати у дітей задоволення від спілкування та роботи, виконаної разом; закріплювати навички співпраці та взаємодопомоги.

Матеріал. Паперові деталі-крила та тільця метелика, набори фарб (по одному на двох дітей), пензлі, великий аркуш паперу зеленого кольору, клей або скоч).

Хід гри

Діти розміщуються за столами парами, отримують набір деталей метелика, фарби і пензлики. Треба скласти метелика і розфарбувати йому крильця гарними яскравими кольорами, але щоб обидва крила були однаковими. Діти самі вирішують, в якій послідовності виконувати роботу, як розфарбовувати крильця. Готові метелики «злітаються на галявину». Вихователь допомагає дітям прикріпити метеликів на зелений аркуш. По закінченню всі милуються яскравою галявиною, обирають Королеву метеликів. Важливо підвести дітей до висновку, що все виходить дуже добре, якщо працювати разом, дослухатися думки іншого, поступатися. Як варіант гри при повторному проведенні діти можуть виконати роботи «Кошик із квітами», «Новорічна ялинка». Гравці парами виготовляють окремі деталі: вирізають квіти, розфарбовують новорічні іграшки, а потім об'єднують їх в одне ціле.

«МОЖНА – НЕ МОЖНА»

Виховні завдання. Закріплювати в дітей навички самоконтролю за діями та проявами емоцій.

Матеріал. Пісочний годинник.

Хід гри

Перед початком гри діти пригадують правила поведінки. Потім вихователь говорить, що поки не перебіжить пісок у годиннику, діти можуть робити все, що захочуть, однак ні в якому разі не порушувати правила, що пригадали, та не робити шкоди. Коли час скінчиться, всі повинні сісти за столи чи на килимок і тихо сидіти, поки не скінчиться наступний проміжок часу. По його завершенню знову настає час «можна». Закінчується гра часом спокою – «не можна». При першому проведенні вихователь слідкує, щоб діти дотримувались часової норми, повертаючи час від часу їх увагу до годинника. Надалі потреба в цьому відпадає. У перебігу гри слід надавати дітям якомога більше самостійності.

Додаток К

КОЛИ В СЕРЦІ ЖИВУТЬ ДОБРИНКИ **(заняття в старшій групі)**

Програмовий зміст: Закладати в дітей основи моральності, духовності через ознайомлення їх зі змістом казки. Розвивати уяву, слухову увагу та пам'ять, зв'язне мовлення, елементи логічного мислення (аналіз, порівняння, вміння установлювати причинно-наслідкові зв'язки).

Виховувати доброту, чуйність, милосердя, співчутливість та розвивати здатність розуміти необхідність доброзичливих стосунків з ровесниками, любов і повагу до всіх ближніх (родини), друзів, бажання допомагати іншим.

Вчити самостійно обирати вид образотворчої діяльності, матеріал для роботи. Виховувати охайність у роботі, розвивати творчу ініціативу, фантазію, естетичний смак.

Матеріал: фломастери, серветки, підкладні дощечки, клей, пензлі, заготівки тварин, птахів (з пінопласту), квітів (з паперу).

Література: казка В.Сухомлинського «Намисто з чотирма променями»

Вихователь. Сьогодні у нас незвичне заняття. Послухайте казку В.Сухомлинського «Намисто з чотирма променями» (*читання казки вихователем, додаток прикладається*).

- Що Сонечко подарувало Дівчинці? (*відповідь дітей*)

- Про кого в першу чергу подумала Дівчинка, відкривши очі? *(відповідь дітей)*

- Як можна назвати цих людей одним словом? *(сім'я, родина)*

- Діти, а ви маєте родину? Хто є членами вашої родини?

- Хто входить до складу вашої сім'ї? Яке їхнє ім'я, по-батькові?

Вихователь. Ви, діти, щасливі, бо у вас у кожного є матуся, тато, які завжди оберігають і піклуються про вас. Кожного дня батьки приводять в дитячий садок, красиво вбраних, з гарними зачісками, а ввечері забирають додому, відпочивають з вами.

- Діти, куди ви ходите з батьками гуляти у вихідні дні?

- А, можливо хтось з вас їздив на рибалку? З ким їздили? Що ви там робите?

Вихователь. У вихідні дні батьки ходять з вами гуляти в парк, ліс, відпочиваєте на річці, а дехто їздить на море.

Вихователь. А чи знаєте ви, що є такі діти, які не мають своєї родини – мами, тата, бабусі, дідуся з різних причин? Такі дітки є і в нашому місті Гадячі.

- Чи знаєте ви, де вони живуть? *(відповіді дітей)*

Це великий, світлий, теплий, затишний будинок. Там живуть діти, у яких усе є – багато іграшок, книжок, телевізор, комп'ютер.

- Як ви думаєте, хто їм все це придбав, якщо в них немає рідних? *(відповіді дітей)*

Вихователь. Все це дала їм наша держава. Але немає у цих діток найголовнішого - тата, мами, своєї родини і свого дому.

Вихователь. Ось вчора я отримала листа від вихованців дитячого будинку *(відкриваю листа, читаю)*.

«Добрий день, діти. Пишуть вам листа вихованці дитячого будинку м. Гадяч. Ми дуже любимо гратися, доглядати за папугою, морською свинкою, рибками, але нам хочеться подружитися з вами. Запрошуємо вас до нас у гості, щоб і ви поділилися своїми захопленнями. До побачення. Чекаємо. З повагою вихованці дитячого будинку».

Вихователь. Ну що, діти, які будуть пропозиції щодо поїздки в гості? Їдемо? *(відповіді дітей)*.

Вихователь. Сьогодні ми з вами поїдемо до дитячого будинку і дізнаємося де він знаходиться і, як там живеться дітям? Якщо ж ми з вами збираємося в гості, то скажіть мені, з чим люди ходять в гості? *(відповіді дітей)*.

- Так, ви знаєте, що в гості ходять з подарунками.

А що ж ми з вами можемо дітям подарувати?*(відповіді дітей)*

Вихователь. А моя пропозиція така: давайте ми з вами доробимо свої роботи, які ви виготовляли в гуртку «Умілі руки» і подаруємо їх діткам дитячого будинку. Бо те, що ви зробите своїми руками, буде найціннішим подарунком. Підійдіть, будь-ласка, до столів, знайдіть свою розпочату роботу і доробіть її. *(Виготовлення подарунків дітьми. По закінченню роботи, діти складають свої вироби в коробку і перев'язують красивою стрічкою, збираються і їдуть автобусом до дитячого будинку)*.

Додаток Л

**ДІЛОВА ГРА ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
«ВІЛИВ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ НА ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН ДОШКІЛЬНИКІВ»**

Мета: підвищувати рівень знань і умінь вихователів при організації сюжетно-рольової гри; удосконалювати уміння знаходити вихід в складних педагогічних ситуаціях, розширювати обізнаність педагогів щодо методів та прийомів керівництва сюжетно-рольовими іграми; розвивати творчий підхід в організації і керівництві грою, підвищувати педагогічну майстерність вихователів, їх творчість.

Попередня робота: консультація на тему: «Методи і прийоми керівництва сюжетно-рольовою грою дітей дошкільного віку».

ХІД:

Шановні колеги! Тема вибрана не випадково. На жаль, наші діти стали менше гратись. Дослідження показують, що у дітей відсутні ігровий досвід і уміння розвивати ігровий сюжет. Педагоги прагнуть виконати «соціальне замовлення» батьків, тобто навчити і підготувати до школи. Час, відведений для гри, заповнюється читанням книг, підготовкою до свят, організаційними видами діяльності. Багато батьків вважають гру непотрібним, порожнім проведенням часу. Виникає питання: чому вихователі і батьки спокійно

жертвують часом для гри на користь будь-якої іншої діяльності? Чому дорослі позбавляють малюків можливості грати з однолітками?

Педагогічна дискусія.

Світ дошкільного дитинства тісним чином пов'язаний з грою. Що таке гра? Це життєво важлива потреба дитини, що пізнає світ. Немає нічого гармонійніше дитини, що грається. Сила цієї гармонії настільки велика, що дорослі, що спостерігають за дитячою грою, мимоволі посміхаються, переживаючи радість і захоплення.

Гра – самооцінна діяльність для дошкільника, що забезпечує йому відчуття волі, підвладності речей, дій, стосунків, що дозволяє якнайповніше реалізувати «тут» і «тепер», досягти стану повного емоційного комфорту, стати причетним до дитячого суспільства, побудованого на вільному спілкуванні рівних. Щоб діти могли проявляти творчість в різних видах сюжетно-рольових ігор; щоб вони були цікаві і привабливі, необхідно дотримуватись наступних умов:

- вміст ігор повинен відповідати інтересам і можливостям дітей;
- педагогічний супровід ігор має будуватися з врахуванням поступового розвитку самостійності і творчості дитини;
- предметно-розвиваюче середовище дошкільного закладу має постійно змінюватися.

Чому діти не грають? Як зробити сюжетно-рольову гру дітей більш насиченою і цікавою?

Керівництво сюжетно-рольовою грою вимагає величезної майстерності і педагогічного такту. Вихователь зобов'язаний направляти гру, не руйнуючи її, зберігаючи самостійний і творчий характер ігрової діяльності дітей, безпосередність переживань, віру в правду гри. Ігри дошкільників деколи носять примітивний характер, сюжет ігор простий, не дозволяє їм повною мірою розвинути свої знання і можливості.

Сьогодні ми намагатимемося відшукати відповіді на ті питання, які нас турбують при організації сюжетно-рольових ігор та керівництві ними.

А для цього я пропоную Вам використати звичайне лото.

Пояснення правил гри:

Для організації гри всі учасники діляться на 2 команди.

Оцінює роботу команд журі.

Під номером 1 - перше завдання.

Мозковий штурм.

1. Творчий характер сюжетно-рольової гри визначається наявністю ... (задуму)
2. Що являється структурними компонентами сюжетно-рольової гри? ... (Сюжет, зміст, ролі)
3. Частіше всього на себе в грі дитина бере роль... (дорослого)
4. В процесі сюжетно-рольових ігор формуються такі психічні процеси... (Мислення, уява, пам'ять)
5. Різноманіття і взаємозв'язок ігрових дій, взаємин дітей в грі – це...(сюжет)

6. Одна із умов організації сюжетно-рольової гри – це...
(наявність атрибутів)

7. Гігієнічні умови організації сюжетно-рольової гри – це...
(наявність ігрового простору, забезпечення місця і часу для ігор, наявність безпечних для життя і здоров'я іграшок)

8. Способи включення малоактивних дітей в сюжетно-рольову гру – це...
(здійснення підтримки в грі, пропонуючи основні ролі ...)

Під номером 2 - друге завдання.

Перерахуйте методи і прийоми педагогічного керівництва сюжетно-рольовою грою. Тобто які методи і прийоми допоможуть реалізувати задум вихователя в процесі гри.

По черзі педагогічні працівники називають метод або прийом; команда, що назвала більше методів і прийомів перемагає.

Передбачувані відповіді:

- внесення до занять по ознайомленню з тим, що оточує яскравих образів і – вражень;
- на початкових етапах використання ігор найбільш близьких дітям – сім'я, дитячий садок;
- використання сюрпризних моментів;
- внесення нової іграшки;
- спостереження за грою інших дошкільників;
- спостереження за працею дорослих;
- читання літературних творів;
- обговорення телепередач;
- визначення вмісту гри - відновлення послідовності подій - ігрові дії – обігрування;
- обігрування персонажів і їх взаємодія;
- драматизація казок;
- облік інтересу дітей;
- планування гри;
- розповідь вихователя про те, як би він грав в ту або іншу гру;
- визначення теми;
- уміння погоджувати свої дії з останніми дітьми;
- придумування сюжету казки або розповіді;
- спільний переказ казки;
- придумування сюжету для двох протилежних по етичних якостях персонажів;
- навмисна зміна ситуацій;
- облік індивідуальних особливостей тощо.

В ході гри вирішуються багато завдань розумового, етичного, трудового і естетичного виховання; розвиваються творчість, самосвідомість і активність дітей. Тож, методи і прийоми керівництва сюжетно-рольовою грою мають бути направлені на:

- формування гри як діяльності;
- використання гри як засобу етичного виховання.

Тобто формування дружніх стосунків, засвоєння дітьми норм поведінки.

Передумови для розвитку тривалої гри:

- уміння дітей вибрати тему;
- уміння розподілити ролі (як правило, це робить дитина-лідер);
- підбір ігрового матеріалу;
- уміння встановлювати правила і чітко виконувати їх.

Під номером 3 - наступне завдання.

Спробуйте розвинути сюжети наступних ігор: «Подорож автобусом» і «Моряки». (Одна команда бере одну гру, інша – ту, що залишилася).

У чому полягає завдання? Розглянемо на прикладі: «Поліклініка» - головний лікар - реєстратор - лікар - медсестра - педіатр - кабінет щеплення - лабораторія - денний стаціонар - гардероб.

Отже, на початковому етапі спільно з дітьми грає вихователь. На кожному етапі розвитку сюжетно-рольової гри необхідно «відкривати» і засвоювати новий спосіб її побудови. Варто орієнтуватися на здійснення ігрової дії і пояснення дії партнером по іграх. Тож, вихователь формує ігрові уміння, діти – розгортають гру.

Під номером 4 четверте завдання.

Необхідно розібрати педагогічні ситуації і внести свої пропозиції. Журі оцінює точність, правильність і методичну грамотність.

Юля обгородила іграшкових курчат кубиками – вийшов пташиний двір. Грає, радіє, курчат годує. Прицілився Коля м'ячем: баб-бах! І немає дворика! Гордий Коля – попав в мету! Йому лише шкода, що хлопці не бачили.

Що сказали б хлопці, якби побачили? Як навчити дітей грати, не руйнуючи гру сусіда?

У дитячому садку організуються ігри в «пральню», «майстерню по ремонту книг».

Чи не краще просто дати дітям доручення попрали, полагодити щось? Чому?

Для гри в школу діти підбирали необхідні предмети. Аліна вчителька, узяла собі портфель, зошити, указку і книги. «А чим нам гратись? – розчаровано виголосила Таня, - ти, Аліна, тоді сама і грайся». Дівчинка зніяковіла, опустила голову, потім сказала: «Друзі, це я в клас все принесла для гри, а ви тепер вибирайте, що вам потрібне», - і поклала всі предмети перед дітьми.

Які почуття переживала Аліна? Який вплив здійснює гра на формування характеру?

Ваня будує великий гараж для машин. Все робить сам. Весь будівельний матеріал біля себе тримає. Хлопці сидять поруч і просять: «Дай мені одну пластину покласти!» А Ваня у відповідь: «Сам впораюся!».

Як ви оцінюєте вчинок Вані? Як повинен вчинити вихователь, щоб підтримати гру, не образивши Ваню?

Дві дівчинки (їм по п'ять років) ніяк не можуть домовитися, хто буде мамою ляльки Наталки.

хочу!

я хочу! — сперечаються вони.

вох мам не буває, - каже одна із них.

очеш, ти будеш сусідкою? – пропонує перша.

і, я буду тільки мамою! – наполягає друга. Одна із дівчаток нахилиється над колискою, швидко бере на руки ляльку і починає її колихати.

у, я тоді не буду з тобою грати! – образилась друга.

Як розв'язати дану конфліктну ситуацію та зробити так, щоб дівчатка грались разом.

Вова (4 роки) веде машину, і його шлях проходить через «клас», де Вероніка) «навчає» своїх учениць - ляльок. «Вчителька» обурена вторгненням автобуса. Обоє гніваються:

и чому нам заважаєш! А ну, йди звідси!

е ти заважаєш! Пусти зараз же! Не бачиш, тут шосе проходить! І бути рукопашному бою, якщо не втрутиться вихователь в наростаючий конфлікт.

Як успішно розв'язати конфлікт дітей? Завдяки якому прийому можна зберегти ігровий задум дітей?

Одного разу Слава запропонував дітям, що грали в сім'ю: ожна, я буду грати з вами? Я буду татом, приходити пізно і пити вино. А потім буду сваритись.

Іра заперечує:

е треба сваритись, мій тато ніколи не свариться.

пити вино – це погано, - додає Женя.

е чому ж погано? Мій тато завжди так робить... - говорить переконливо хлопчик. Набравши в руки довгих пластин конструктора, він промовляє:

Ось скільки пляшок вина я вам принесу!

Які почуття може викликати у дітей ця гра? Як необхідно відноситися до ігор дітей з негативним змістом, який виникає з ініціативи дітей? В яких випадках допустимо пряме втручання в гру дітей дорослого?

Під номером 5 - п'яте завдання.

Емоціональна пауза «Слово-естафета» - продовжити речення за темою ділової гри «Граючи з дітьми, я зрозуміла...», «Організовуючи сюжетно-рольову гру я відчула...», «При організації сюжетно-рольових ігор мені здається важливим...»...

Під номером 6 - шосте завдання.

Спробуйте перерахувати назви сюжетно-рольових ігор в старшій групі, середній групі, молодшій групі.

Підведення підсумків ділової гри (слово журі).

Висновок.

Завдання вихователя полягає в тому, щоб зробити гру основним змістом дитячого життя, розвивати її в бажаному напрямі, виховувати дітей в процесі гри. Необхідно організовувати такі сюжетно-рольові ігри, в яких кожний малюк зможе задовольнити свої інтереси, реалізувати свої можливості, вступити в контакт з однолітками.

Використана література:

1. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку/Авт.-упор. А. Булова. - Тернопіль: Мандрівець, 2010.-256с.
2. Педагогические ситуации в семейном воспитании дошкольников: Кн. для воспитателя дет. Сада. – 2-е изд., перераб. И доп. М.: Просвещение, 1990. – 160с.:ил. – ISBN 5-09-001640-2/
3. Пихтіна Н.П. Теорія і методика ігрової діяльності дітей. Навчальний посібник. Видавництво НДУ ім.М.Гоголя., Ніжин, 2016.

Додаток М

МАЙСТЕР-КЛАС ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

ТЕМА: «ШКОЛА ДОБРИХ ВЧИНКІВ»

Мета: актуалізувати проблему морального виховання дошкільників серед педагогів, розширити уявлення про методи та прийоми виховання милосердя у дітей, відпрацьовувати різні варіанти педагогічно доцільної поведінки педагога під час вирішення проблемних ситуацій, інтерактивних завдань.

Інтерактивна вправа «Диво – вузлики».

(вирішення проблемних ситуацій)

Мета: відпрацьовувати різні варіанти педагогічно виправданої поведінки педагогів під час проблемних ситуацій морально-етичного характеру.

Ситуація 1.

Під час гри одній дитині дістався пошарпаний старий ведмедик. Дитина образилася, кинула його на полицю зі словами: «Він старий, і я не хочу бути його мамою!».

Дії вихователя. Вихователь звернулася до дітей: «Коли ви хворі та сумні, ваші мами охоче з вами спілкуються, не залишають вас одних хворіти і сумувати. Бідний ведмедик, він так багато і охоче грався з дітками, що у нього

на лапці навіть стерлася шерсть. Хто хоче відвести ведмедика до лікарні?». Більшість дітей в такій ситуації віддають іграшки, щоб взяти ведмедика, розуміючи, що до хворих, старих та слабих слід виявляти співчуття та ласку.

Ситуація 2.

Дівчинка категорично заявляє: «Моя мама найкраща!». «Ні, моя!», - кричить інша дівчинка.

Дії вихователя. Вихователь підходить до дівчаток і звертається до однієї з них: «Звичайно, твоя мама для тебе найкраща у світі, ти ж її донечка, ти маєш право мати найкращу в світі маму, татка і цілу родину». Потім повертається до другої дитини зі словами: «Твоя матуся для тебе найкраща і найдорожча, бо вона дуже любить тебе і піклується про тебе щоденно. Діти, кожен з вас найбільше любить саме свою маму, але має поважати і мам своїх друзів та їх право висловлювати свою любов до своїх батьків».

Тренінгові вправи

Мета: формувати навички демократичного стилю спілкування; розвивати емпатію.

Вправа «Вправляння у звертанні до дитини»

Вихователі розміщуються у колі і по черзі відпрацьовують один з одним звертається до дітей, що відповідають толерантному та демократичному стилю спілкування:

- давай вирішимо разом...
- як ти вважаєш?...
- це ти добре придумав...
- яка цікава ідея...
- впевнена, що ти зможеш...

Ведучий, звертаючись по черзі до кожного вихователя пропонує виправити «заборонені» звертання:

- скільки разів можна повторювати...
- ти що, не розумієш...
- усі діти, як діти, а ти...
- сказано робити – значить роби...
- і в кого ти такий вдався?...

Вправа «Запропонуй дитині уявити себе на місці іншого»

Ведучий пропонує вихователям взяти на себе ролі дітей та уявити себе на місці дитини та передбачити її дії у певній ситуації:

- у тебе відібрали іграшку...
- тебе образили друзі...
- твою роботу не схвалили..
- тебе обрали на роль ведучого, а ти не впевнений у собі...
- ти не зміг виконати завдання вихователя...
- тобі дуже хочеться ще малювати, а заняття вже скінчилося...
- тобі потрібно вибачитись перед кимось, але ти відчуваєш, що це не справедливо...

Інтерактивні вправа «Ігрова модель»

Мета: відпрацювати різні варіанти педагогічно доцільної поведінки педагога у різних проблемних ситуаціях.

Вихователям пропонують імітувати ситуації, які потребують швидкого розв'язання, вирішення тих чи інших проблеми, що виникають під час виховних моментів та навчати дітей прикладам позивної та гуманної поведінки.

Ігрове моделювання поєднує гру, навчання і практичну діяльність. Ігрова форма сприяє розвитку у педагогів творчого мислення, дає змогу відпрацювати професійні навички в умовах, наближених до реальних.

Гра «Знайди і викресли»

Педагогам роздають картки, на яких зображено різні виховні ситуації та пропонують знайти і викреслити ситуації, які не можна застосовувати у виховній роботі з дітьми, і пояснити свій вибір.

Гра «Відгадай, що мені потрібно»

Ведучий, проговорюючи текст, створює уявну ситуацію, скажімо: «Я – маленьке ведмежа, у мене болить лапка, мені сумно і самотньо...»

Педагоги по-черзі відгадують, що потрібно ведмежаті: «Тобі потрібне співчуття», «З тобою потрібно погратися», «Тебе повинен оглянути лікар» тощо.

Інтелектуальна естафета

Мета: відпрацювання ситуацій виховання у дітей доброти та милосердя.

Ведучий визначає певне завдання чи створює уявну ситуацію, після чого кожен педагог по черзі додає одне речення до загальних роздумів, відтак складається цілісна картина способу розв'язання завдання чи виходу із запропонованої ситуації.

Ситуація:

На вулиці сьогодні перший морозець. Побіліла трава, памороззю покритося листя. У дітей, що вийшли на прогулянку, зарум'янилися щічки. Аж раптом усі побачили, що у квітнику залишилася жива рожева квіточка...

Роздуми педагогів

- Погляньте, яка малесенька, їй мабуть дуже холодно.
- Вона замерзне від морозу, треба щось робити.
- Нам жаль її зрізувати, бо вона швидко зів'яне.
- Але ж ми не можемо її просто залишити на холоді.
- Давайте обережно викопіємо квіточку і посадимо її в горщик.
- І доглядатимемо всю зиму, будемо поливати, підживлювати.
- А навесні знов перенесемо у квітник.
- І квіточка буде жити.
- І радіти сонечку.
- І дарувати нам чудовий аромат.
- А нам усім буде радісно і весело від доброї справи, яку ми всі разом зробили.

Різнобарвний килимок

Мета: розвивати емпатію – здатність відгукуватись на емоційний стан іншого.

Ведучий майстер класу озвучує певну ситуацію морально-етичного змісту. Реагуючи на задану ситуацію, педагоги, створюючи килимок, викладають картки яскравих та веселих кольорів, або темних та похмурих – відповідно до власного сприйняття ситуації, правомірності дій дорослого, захищеності та емоційного стану дитини у цій ситуації тощо.

Складання синквейнів

На завершення майстер-класу педагогам пропонується скласти синквейни, на слова «діти», «добро», «вихователь», «милосердя» тощо.

Завершується майстер-клас рядками поетеси Любов Забашти:

Людина починається з добра,-

Сказав мудрець: «Живи, добро звершай!

Та нагород за це не вимагай.

Хай оживає істина стара:

Людина починається з добра».

Додаток Н

Візуально-вербальна методика для діагностики чесності і правдивості дітей 6-7 років

Мета застосування методики – вивчення особливостей становлення моральних якостей чесності і правдивості у дітей старшого дошкільного віку.

Необхідний матеріал: 9 малюнкових завдань-ситуацій, типових для повсякденного життя дітей. Основу їх сюжету складає контурне зображення різних типових для дитини цього віку життєвих ситуацій.

Запропонована методика призначена для індивідуального дослідження дітей. Індивідуальна робота з досліджуванним проводиться у формі бесіди, весь хід якої фіксується у протоколі. Перед початком роботи з методикою дитині повідомляється, що від неї чекають відповіді на запитання. Дитина розглядає малюнки, читає сама або їй зачитують текстові завдання, відповідає на запитання, показує досліднику, в якому місці на малюнку вона хотіла б знаходитись і чому, розповідає, як поводи́ла б себе у певній неприємній для іншого ситуації.

Ситуація 1.

Ось будинок, в якому діти, граючись м'ячем, розбили шибку. Там же був(ла) і ти. Що скажеш дорослому?

Ситуація 2.

Ось група дошкільного навчального закладу. Дитина отримала покарання. Скаже про це вдома чи ні? Кому скаже?

Ситуація 3.

В ігровій кімнаті дошкільного закладу є найулюбленіша іграшка всіх дітей – ведмедик. Усі хочуть ним гратися. Одна дитина сховала ведмедика за спиною, друга запитує, чи не бачила вона іграшки. Яку відповідь почує ?

Ситуація 4.

Йде заняття. Одна дитина грається іграшкою, коли всі виконують роботу. Вихователька запитує, що дитина робить. Що вона відповість?

Ситуація 5.

Вдома. Мама йде з дому і говорить дитині, щоб та спочатку полила квіти, прибрала ліжко, а вже потім читала казки. Що робитиме дитина? (Батьки пішли і звітувати про свої вчинки доведеться пізніше).

Ситуація 6.

Також вдома. Дитина сіла дивитися по телевізору мультфільми. Мама запитує, чи зроблені завдання. Що їй відповість дитина?

Ситуація 7.

Дитину послали за хлібом. Вона загралася і забула про доручення; мама теж про нього не згадала. На наступний день дитина знайшла у кишені гроші. Як вона вчинить? Купить хліб чи морозиво для себе ?

Ситуація 8.

Вдома. Заходить мама в кімнату й бачить, що зі столу впали чашки й розбилися. Вона запитує дитину, яка гралася в цій кімнаті з котом, хто це зробив. Що відповість дитина?

Ситуація 9.

Групова кімната. Дитина принесла до дошкільного закладу мішечок з іграшками й цукерками. Мішечок розірвався, все впало на підлогу, розсипалося, покотилося. Ось товариш підняв цукерку. Що він з нею зробить? Де знаходишся ти? Покажи або познач хрестиком.